

TRUDE LORENTZEN

KARIN BEATE NØSTERUD

EN REISE GJENNOM NORDMENNENS LIV

Trude Lorentzen

ES

**2672 kilometer fra Svinesund til Kirkenes
En reise gjennom nordmenns liv**

Fotografier av Karin Beate Nøsterud

**KAGGE
FORLAG**

© 2005 Kagge Forlag AS

2. opplag

Layout og omslagsdesign: Torfinn Solbrekke

Omslagsfoto: Karin Beate Nøsterud

Papir: Nopaset 140 g

Boka er satt med Mercury

Repro: Renaissance Media

Trykk og innbinding: Nørhaven Book, Viborg

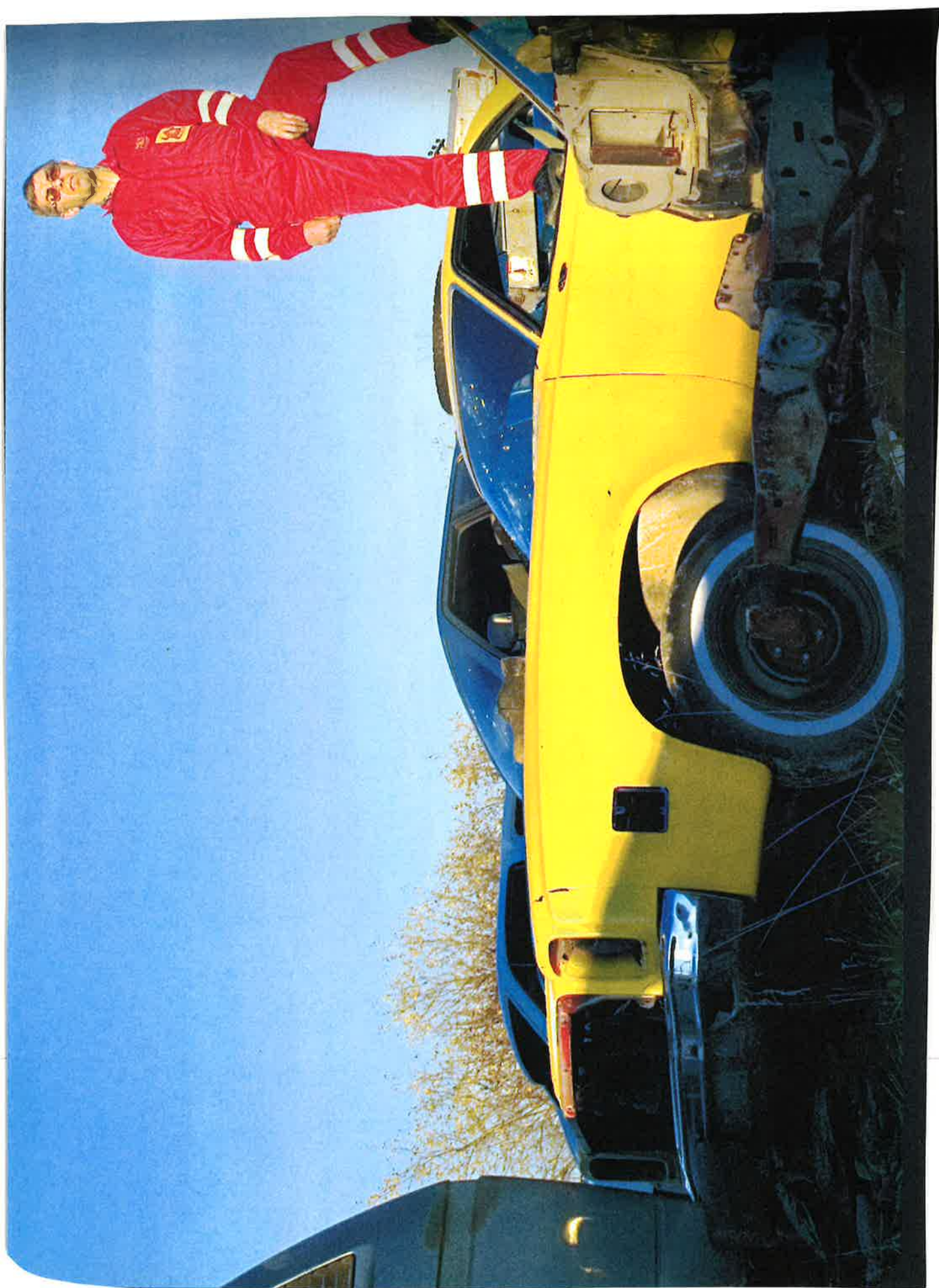
ISBN 82-489-0491-1

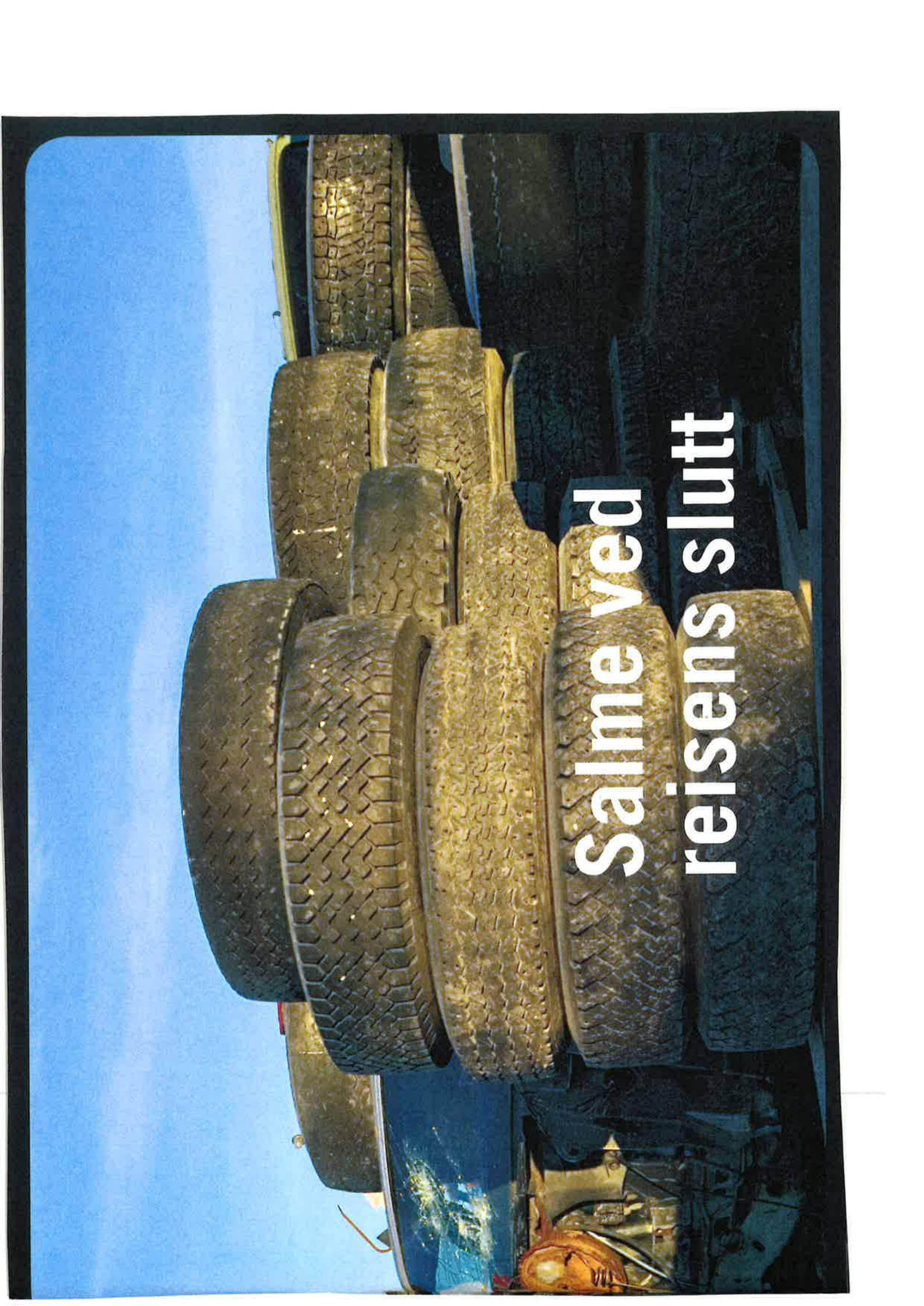
Kagge Forlag AS

Stortingsg. 30

0161 Oslo

Forfatteren har mottatt støtte fra Det faglitterære fond.

A photograph of a boat's deck, likely a fishing vessel, with a large stack of approximately 12-14 tires. The tires are arranged in two rows, with some standing upright and others lying flat. The background shows a clear blue sky and the side of the boat with some equipment visible.

Salmes ved reisens slutt

Til de evige motorveier

- Gjennomsnittsalderen i den norske bilparken er 10,3 år. Mest seiglivet er Mercedes Benz, som holder det gående dobbelt så lenge, fulgt av Volvo, Audi og Saab.
- Fra slutten av 1980-åra har bilene vært laget på en annen måte enn tidligere, med galvaniserte karosserier og mer robuste motorer. Med godt stell bør en ny bil leve i minst 15 år.
- Volkswagen Golf er den dominerende personbilen i Norge. 233 000 eksemplarer ruller rundt på veiene våre. Toyota ligger på topp i nybil-salg.
- Hyppigst involvert i ulykker er Audi, Ford, Mercedes Benz og BMW.

Knuste drømmer.
En gang høyt elsket
og pusset på. Senere

solgt for en neve vrakpant. Snart sendt av sted til de evige motorveier. Eller til England for å gjenoppstå som armementsjern. Kirkenes bilkirkegård er et opplagt stopp på tam-pen. Vi står i en dyngje av revna dekk og levd liv. Vrakene rundt oss er tomme i blikket. Over frontruta til det som inntil nylig var en moderne Volkswagen Passat, glitrer solstrålene i en stjerne av splintret glass. Pulveriserte vinduer. Omkal-fatrede seter, som i en morbid stollek. I disse bilene har men-nesker rånet rundt. Menn har sjekket opp kvinner, de har hatt seg i baksetet, reist på bilferie, kranglet og kjørt seg vill. Nå er alt over. Bilene har havnet hos Ragnar Martinsen.

4976 biler har han skrota siden han gikk i strupen på sin første Ford i 1976. Alle sirlig nedtegnet med løkkeskrift i en blå bok. Ragnar er også stedlig representant for Viking. Han har åtte familiealbum fulle av bilder fra dramatiske bergingsaksjoner. Tid og sted, ja hele tilværelsen, sorterer han etter hva slags vogntog som er blitt halt opp fra grøfta, hvordan, under hvilke omstendigheter og hvor.

– Dette er det andre albumet med Storberger'n. Se her, ja. Der puter vi en trailer som hadde velta ved Bugøyfjord. 12 tonn pluss last. Isoporkasser med isa ferskfisk.

– Puter?

– Å pute, puter, puta, har puta. Vi liker oppblåsbare lom-mer inn under havaristen og vipper'n opp.

Noe smil streifer aldri denne mannens lepper. Bare et glimt av fryd bak brilleglassene. Ut av munnen strømmer

bergingsanekdoter. Puter. Flak. Aksling og krok. Vi kunne trengt et oppslagsverk for å henge med.

– Der har vi Nor-Cargo'n, ja. Den var fin. På E6 mellom Munkefjord og Lillestanga i 2003. Rett av veien. Han hadde kjørt fra Oslo til Kirkenes med stykkgoods.

Ragnar har vinsja en ku opp av møkkakjelleren. Ragnar har løfta karosseriet av en Volvo for å redde en katt som hadde kilt seg fast i mellommakslinga. For å håndtere havarete kjøretøy i hele Øst-Finnmark holder det ikke med en kran-bil eller to. Ragnar har fire bergingsbiler. To krok-biler. En kranbil. En pickup. Tolv leiebiler.

– Av disse kan bergingsbilene igjen deles opp i GD'n, 609'n, F10'a B og Gakk-Gakken, forklarer han.

– F10'a B kaller vi det fordi vi har en F10 til, en F10 K, altså krok-bilen. Som ikke må forveksles med den andre krok-bilen, selvfølgelig, en toaksla Volvo FL 616.

– Hvilken bergingsbil er den fineste?

– Det er en FH12 med 55 tonn per meter hiab og negativ jibb. Men se nå her.

Oljete finger gjennom fotoarkivet, anerkjennende nikk med hodet, som om det var barnebarna han viste frem. Ragnar er i siget. Kadavrene utenfor er det lite å få gjort med, annet enn å småhøge litt her, skru løs en brukbar vindusvisker der. En gang i året kommer det en bilpresse fra Sørreisa og drøvttygger dem. Noen eiere stiller opp med hele familien for å ta et siste bilde foran Hondaen. Det fins de som vil ha med seg rattet. Noen ber høgger'n om ikke å gå løs på bilen mens de er der. Sånt gjør lite inntrykk på Ragnar.

Kirkenes

Helsinki

1154 km

Roma

5102 km

Oslo

2502 km

Bergen

2626 km

Gjør det selv høgg-for-høgg

1. Skru av skiltene. Lever dem til Biltilsynet for makulering.
2. Tapp ut den siste olje, bensin, bremsevæske, frostvæske og spylevæske.
3. Delplukking. En brukbar dør, en forskjerm, dynamoen og baklyset.
4. Skru av dekkene. Knip av avbalanseringsblyet på felgene. Send gummien til Bolivia der de kjører rundt med dekk som er for slitte for Europa.
5. Klem taket ned med gaffelen på en hjullaster.
6. Ring etter en mobil presse. Komprimerer bilen til en metallterning.
7. Få en trailer til å hente den og kjøre den til Drammen.
8. Etter en omsmeltingstur til Mo i Rana, Tyskland eller England ender den som spiker, armeringsjern eller bjelker.

Eller: Tau bilen til nærmeste autoriserte høgger. Fyll ut vrakpantmelding og motta 1500 kroner fra Toll- og avgiftsdepartementet.

– Personbiler er bare pjesk. Men tungbilberging, da snakker vi. Der. I 52 kuldegrader, ned mot Neiden, det var en Volvo FL7 som fraus lufta. Lastebiler er avhengige av luft for å bremse, men her var det is i en ventil.

Finnmarksvinteren er bra butikk for Ragnar. Men det var enda bedre før. Berger'n lener seg tilbake og blir nostalgisk. Da var det hull og humper. Gode tider.

– Bare i den ene svingen nederst i bakken ved Birtavarre kunne jeg hente fire biler på en uke vinteren 1977. Nå er den svingen borte, beklager Ragnar.

– Du har i det minste fotoalbumene å mimre med?

– Heldigvis. Ikke at jeg bare sitter sånn og titter for meg selv heller. Nei da. Jeg sender inn bilder til kalenderen.

Ragnar stusser over at vi ikke kjenner til Vikingkalenderen, et stykke årsviss hedersbevisning i bilbergingsmiljøet: januar til desember. Året rundt i krasj og knus.

– I fjor fikk jeg ingen av bildene mine inn i den sentrale kalenderen, fordi jeg hadde hatt for mange med året før. Nei vel, tenkte jeg da. Så jeg fikk trykt opp min helt egen kalender i 800 eksemplarer. Den henger overalt fra Rovaniemi i sør til Båtsfjord og Vadsø i nord.

Så mange høydepunkter innen havari som Ragnar sitter på, burde ingen kjøkken- eller garasjevegg være foruten. Selv har han pyntet pauserommet på verkstedet sitt med bergingsmotiver. Barnebarnet Rainer tegnet Storberger'n da han bare var ni år. Nå er han voksen og jobber som kokk på hotell i Oslo.

– Men selv om han lager mat for SAS i Nydalen, var han her oppe på fjorten dagers ferie i sommer, og da jobba han på høggeriet. Han kjører kran og han kjører hjullaster, ja, du kan sette den gutten til hva som helst. At han har teft for berging er det ikke tvil om.

Fortellingen som aldri ender

I løpet av et liv bak rattet

banner vi 32 025 ganger, ifølge BBC. Vi bruker hornet 15 250 ganger, har sex seks ganger og kysser en eller annen i to timer og 14 minutter.

I måååltidet

Da Ari Behn ble far for første gang, følte han for å skyte en bjørn. Har du kjørt E6 fra Svinesund til Kirkenes, vil du spise en. Bare husk å ringe Kirkenes' eneste gourmetrestaurant 24 timer i forveien. Dansken som driver Vin & Vilt, fikser biffen. Ikke still spørsmål. Bamse i blåbærsaussos kostar 660 kroner. Annet snadder på menyen er soljanka, russisk laksesuppe, haneskjell i safransaus, rypelevermousse, panert gjedde, villand med russiske erter, hjort og marinerert villsvin. Gratinerte multer med krokantis til dessert.

Vi var en gang to jenter, som fniste og lo og nynnnet på sanger vi ikke kunne gjennom Østfold. Nå er vi lei. Ikke av Norge, men av å sitte på baken, i en bil, på en vei, over en vidde. Stedene vi passerer, heter underlige ting som Byluft, Bugøyfjord og Neiden, men ingen orker lenger å lire av seg vittige kommentarer.

Byluft? Her, to og et halvt tusen kilometer fra Oslo? Ja vel. Hvis dere sier det.

Det viktigste er at vi snart er fremme. Om fire kilometer ender rett og slett veien. Reisen er over. Men fortellingen om E6 tar aldri slutt. Dag etter dag vil den fortsette, meter for meter, frem og tilbake, hit og dit. Der vi står ved Kirkenes-skiltet, har vi nøyaktig 2672 kilometer med asfalt bak oss. Nye historier er allerede i ferd med å strømme på den.

Hver for seg og sneiende forbi hverandre.

Jorid er på vei med nye plastrør i lasten, mens Berit forsøker å omsette en burger med ananas. I bomringen sitter Åsne og dikter bitre limericker. Kanskje stopper det en liten kar og synger inn gjennom luka hennes. Kanskje synger han Elvis. Et følge av motorsyklister med kors på skinnvesten slipper gratis gjennom. På Espas serverer Roger det som viser seg å være E6's beste pølser. Roger vet det ikke selv, men han hadde faktisk rett.

Jordmora i Gudbrandsdalen får en telefon fra ei jente på Otta som har veer. Det er bare å slenge seg i ambulansen og håpe at de rekker frem til sykehuset denne gangen. Med blålys på taket, forbi skrotmissen Alfred og forbi Mor's kro på Kvam med alle koppene. Bilisten som kjører like fort i

Levanger, utløser en rød blits sånn at Arnt Olav får seg en ny latter.

Og høyt der oppe, over dem alle, henger Mr. Traffic på himmelen. Raff, raff, raff.

Nå vet vi hvem menneskene som befolker E6-universet er. Og så vidt vi kan forstå, har de bare én ting felles. Noe som til gjengjeld er veldig rart. Dette med at de hele tiden skal ha oss til å kjøre alle andre veier enn E6.

– Gudbrandsdalen? Ta Østerdalen isteden, sier trailersjåførene.

– Mye bedre. Færre fotobokser. Mer 80-sone.

Strikkegenservenninnene på Stav spiser middag rett over E6, men syns likevel at veien er stygg.

– Kystriksveien, nikker de.

Der er det pent. Vakre fotomotiver langs hele Helgelandskysten. Nordpå er det bare ett råd å få.

– Kjør Sverige.

Og, når man kommer enda lenger nord:

– Kjør Finland.

Færre svinger. Bredere. Fortere.

På toppen av det hele insisterer en beruset same på at vi ikke er på kjøretur langs E6 i det hele tatt. Det er vi som har misforstått alt. Han forklarer oss det sikkert femti ganger i løpet av bryllupsfeiringen. For han har sett oss i avisa.

– Det e dokker som ska gå barbeint ifra Nordkapp til Linderdesnes.

Kanskje er det symptomatisk for Norge.

Landet vi har kjørt gjennom, fomler etter et eller annet.

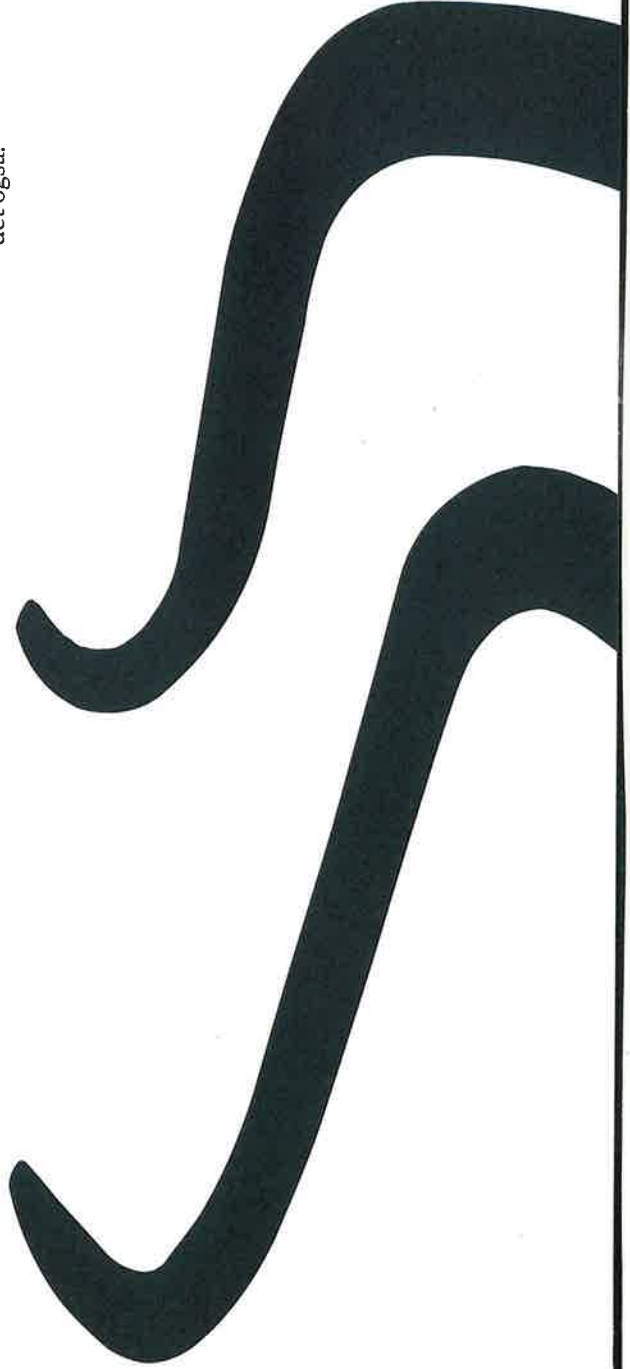

Noe vi tror er mye bedre enn det vi har. Vi spiser rødspette, selv om laksen formelig kaster seg mot vinduene på veikroa. Vi er blant verdens største oljeprodusenter, men når vi lager biler, skal de ha motor som går på strøm. Gjerne også med karosseri av glassfiber som ikke tåler kulde. Og hvis det viser seg at det ikke går så bra, setter vi oss bare ned og dikter et slagord. Om IT-kompetansen vi ikke har og polarsirkelen som ligger åtte mil lenger nord.

Hvis vi skulle oppsummere Norge på samme form, bare litt ærligere, måtte det blitt noe sånn som at:

Det er typisk norsk å ville være noe annet enn det vi er, selv om det vi er, er veldig bra.

Ikke særlig spenstig, kanskje. Men det er typisk norsk, det også.

Ankomst

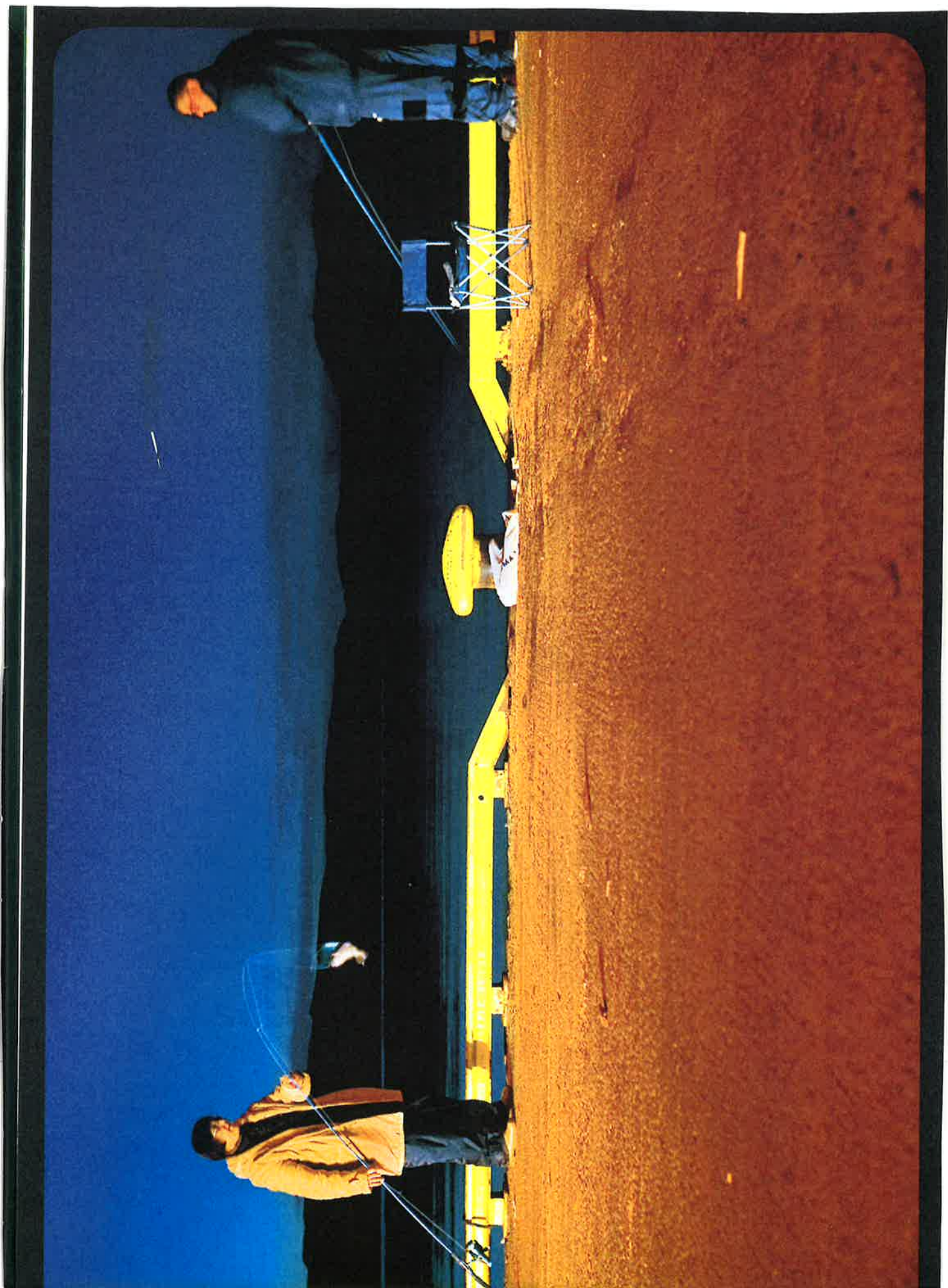
Ankomst er oppskrytt. Poenget er å reise. Den kriblende følelsen av å være underveis. Fremover, oppover, videre, alltid videre. Veien er målet, veien blir til mens vi kjører. Det skal bli godt å gå ut av bilen. Men å komme frem? Antiklimaks. For all del, det er ingenting som tilstier at Kirkenes skal bli ekstraordinært skuffende. Opplevelsen er lik ved enden av enhver pilegrimsreise. Man står der, foran Taj Mahal, ved grava til Elvis i Graceland, på toppen av Mount Everest, eller hva det nå er man har hisset seg opp for å nå, ligget våken om nettene og pratet om, lurt på hvordan ville bli. Og så tenker man «jaha, hva nå?». Når du har besteget verdens høyeste fjell må alt annet bli en nedtur.

NAF-boka foreslår en ekskursjon til Grenselandmuseet. *Russian marked* anbefaler Lonely Planet. Vi har gnagsår i rumpa og bare én ting fore i denne byen: Å skru av tenninga ved E6' slutt. Problemet er at det ikke er opplagt hvor dette er. Vi kjører forbi Kimek-pipa, Opel-forhandleren og et solarium. Passerer Havnepuben med glitrende lysskilt og Mack-reklame over døra. Så får vi politihuset på høyre hånd, Unex shipssupply på venstre. Siste spor av E6: fem enslige, grønne skilt skrudd rett på stolpene langs kaia med de rustne Murskilt-trålerne. Gjennom gluggene til fiskebåtene kan vi se olme figurer suge på gulbrune sneiper. Selv måkene virker suspekte. Ellers fyller havet og evigheten horisonten.

Har vi kjørt 267 mil for dette? Skal vi ikke få tatt jubelbilde foran det mektige E6-monumentet vi har fantasert om så lenge? Hvor ender veien?

- **Sør-Varanger kommune, teknisk etat?**
Stemmen i den andre enden av linja er upåklagelig informert.
- **E6 slutter på hurtigrutekaia, der asfalten går over til heller som igjen går over til betong.**
- **Teller hellene?**
- **Hellene teller, men ikke betongen, fastslår Sør-Varanger.**
- **Nøyaktig på skjøten. Der slutter E6.**

Ingen gryte med gull, men en fiskende serbisk gynekolog. Det er hva vi finner i enden av E6. Hver helg slenger Divna Vukic ut snøret fra hurtigrutekaia. Gul gummiark på kroken. 15 sei i posen. Ektemannen Mile er kirurg på sykehuset og sløyer fangsten. Selv om ingen av dem vil spise den. Herr og fru Vukic liker ikke fisk. – Pljesavica, serbisk grill med kalvekjøttdeig og løk er bedre, sier Mile.

«Vi er to jenter på fire hjul
med en 2672 kilometer
lang historie fra virkelig-
heten foran støtfangeren.
Herfra fins det ingen andre
fortellinger i hele verden enn
den vi har foran oss. Den som
bukter seg mot sivilisasjonens
randsoner, nordover og atter
nordover, gjennom dette pussig
dimensjonerte landet som
4,6 millioner nordmenn
kaller hjem.»

KAGGE
FORLAG

ISBN 82-489-0491-1

9

78824819049151

2672 kilometer fra Svinesund til Kirkenes

E6 er en reise de fleste har foretatt
bruddstykker av, men som de færreste
har gjort i sin helhet. Før nå.

Gjennom et helt år har Trude Lorentzen og
Karin Beate Nøsterud dokumentert livet langs
Norges hovedferdselsåre. Der andre bøker om
Norge fokuserer på idyll og storslått natur, har
Lorentzen og Nøsterud lett etter hverdagen.
Blant trailersjåfører og veikrosvitriser,
rånere og motorsyklister, campere, panerte
rødspetter og soldater i stridsvogn.

Her får du også svar på de evige
spørsmålene: Hvorfor lærer elgen aldri å se
seg for i trafikken? Hvordan oppstår det kø
når alle vil fram? Og hva skal egentlig til for
å lage en perfekt dosert sving?

Resultatet er blitt en roadmovie i tekst
og bilder, en bok fra den siden av landet vårt
vi sjelden leser om, men som kanskje
angår oss aller mest.

DEN OPNE HANDA

PJ Harvey & Seamus Murphy

Samlaget

PJ Harvey har utgitt åtte kritikarreste album, blitt nominert til seks Grammy-prisar og er den einaste britiske artisten som har fått Storbritannias høgthengande Mercury-pris to gonger (for albuma *Stories from the City, Stories from the Sea* og *Let England Shake*). I 2013 fekk ho Den britiske imperieordenen (MBE) for det ho har tilført musikken. *Den opne handa* er den første poesiutgivinga hennar.

Seamus Murphy har fotografert liv og forandring verda over. Han har vunne sju World Photo Awards for arbeidet sitt i Afghanistan, Sierra Leone, Gaza, Libanon, Peru, Irland og England. Skildringane hans av Afghanistan og afghanarar fra 1994–2007 er publiserte i boka *A Darkness Visible: Afghanistan*, som han seinare omarbeidde til ein prislønt film. I 2011 laga han 12 *Short Films* til PJ Harveys *Let England Shake*.

Originaltittel: *The Hollow of the Hand*
Tekst © Hothead Music Ltd., 2015
Fotografi © Seamus Murphy, 2015
Norsk utgåve © Det Norske Samlaget 2015
www.samlaget.no
Denne gjendiktninga av *Den opne handa* er utgitt
i samarbeid med Bloomsbury Publishing Plc.

Design ved Lizzie B Design
www.lizziebdesign.com
FØRTRYKK: RenaissanceMedia AS
SKRIFT: Plantin
TRYKKERI: Graphicom
Printed in Italy

ISBN 978-82-521-8875-2

«The Guest Room» / «Gjesterommet» har tidlegare stått på trykk i
tidsskriftet *New Yorker*, 2014

HSN Høgskolen
i Sørøst-Norge
Biblioteket - Vestfold

Innhald

Kosovo

- 8-9 On a dirt road / På ein grusveg
- 10-11 The Abandoned Village / Den forlatne landsbyen
- 12-13 Zagorka
- 14-15 Chain of Keys / Nøkkelkjede
- 16-17 Dance on the Mountain / Dans på fjellet
- 18-19 The Railway Station / Jernbanestasjonen
- 20-21 Where it begins / Der han byrjar
- 22-23 Pity for the Old Road / Synd med den gamle vegen

F O T O G R A F I 25-61

Afghanistan

- 64-65 The Orange Monkey / Den oransje apen
- 66-67 The Guest Room / Gjesterommet
- 68-69 Adhan
- 70-71 The First Shot / Det første skotet
- 72-73 The Hand / Handa
- 74-75 The Beggars / Tiggjarane
- 76-77 The Boy / Guten
- 78-79 An Initiation / Ei innviing
- 80-81 Charikar
- 82-83 At the Bird Market / På fuglemarknaden
- 84-85 The Glass / Bilruta
- 86-87 Poem / Dikt
- 88-89 Dead Tanks / Døde stridsvogner

- 90-91 Talking to Dog / Snakke med Hund
- 92-93 Begging Bowl / Tiggebeget
- 94-95 At the Airbase / På flybasen

F O T O G R A F I 96-173

Washington DC

- 176-177 'African Voices' / «Afrikanske stemmer»
- 178-179 Sight-Seeing, South of the River / Sightseeing, sør for elva
- 180-181 A Guy Who Knows What the Fuck's Going On / Ein fyr som veit kva i helvete det er som skjer
- 182-183 To the Oldest Homo Sapiens / Til den eldste Homo sapiens
- 184-185 On the Corner of 1st and D / På hjørnet av 1. og D
- 186-187 3 a.m. Washington DC / Klokka 3, Washington DC
- 188-189 Medicinals / Medisinplanter
- 190-191 Throwing Nothing / Kaste ingenting
- 192-193 Two Cemeteries / To kyrkjegardar
- 194-195 Anacostia

F O T O G R A F I 197-225

- 226 Biletteklar
- 230 Takk til

On a dirt road

we drove up the mountain
turned off the engine

climbed through a barricade
and walked towards the village

through a thousand fallen plums
the purple-black flesh

pushing out of their open skins
darkening the road.

På ein grusveg

Vi kørde opp fjellet
slo av motoren

klatra gjennom ein barrikade
og gjekk mot landsbyen

gjennom tusen nedfalne plommer
det lillasvarte kjøtet

pressa seg ut av dei opne skinna
gjorde vegen mørk.

The Hand

People pass the hand.
There are sounds of car horns and music.
People pass the hand that begs.

Three boys in hoods fold their arms
and swerve away from the hand,
the hand that begs in the rain.

A woman in blue will not look
at the hand that begs,
stretching out in the rain.

People come and go, looking at their phones.
Nobody takes the hand
stretching out, shining in the rain.

In the hollow of the hand
is a folded square
of paper,

but nobody looks twice at the white paper
that gleams in the hand that begs,
stretching out and shining in the rain.

Handa

Folk går forbi handa.
Der er lydar av bilhorn og musikk.
Folk går forbi handa som tiggjar.

Tre gutar i hettegenserar faldar armane
og går i boge utanom handa,
handa som tiggjar i regnet.

Ei kvinne i blått vil ikkje sjå
på handa som tiggjar,
utstrekt i regnet.

Folk kjem og går, ser på telefonane sine.
Ingen tar handa
som er strekt ut, skinande i regnet.

I den opne handa
ligg ein falda firkanta
papirlapp,

men ingen ser to gonger på det kvite papiret
som glimar i handa som tiggjar,
utstrekt og skinande i regnet.

Two Cemeteries

Next to the goat market
thousands of jagged slabs
stand at different angles.

No walls, so the dead
can roam about as they wish.

A stray dog sleeps against a headstone.

A young man talks on his mobile
while three others load a cow-
carcass in the boot of a car.

Overhead the blimp shaped like a bomb
beams pictures back to Washington.

A gardener prunes cherry trees
and the warden resets a headstone.

Red brick walls. You have to know the code
on the iron gate to get in or out.

The K-9 Corps walk their dogs
between lines of smart white tombs.

A steward leads a guided tour
talking through a microphone.

You can book in to come Christmas carolling.

To kyrkjegardar

Ved sida av geitemarknaden
står tusenvis av steinheller
i ulike vinklar.

Ingen murar, så dei døde
kan virre rundt som dei vil.

Ein laushund søv inntil ei gravstøtte.

Ein ung mann snakkar i mobilen
mens tre andre løftar ein kuskrott
inn i bagasjerommet på ein bil.

På himmelen sender det bombeforma luftskipet
bilete tilbake til Washington.

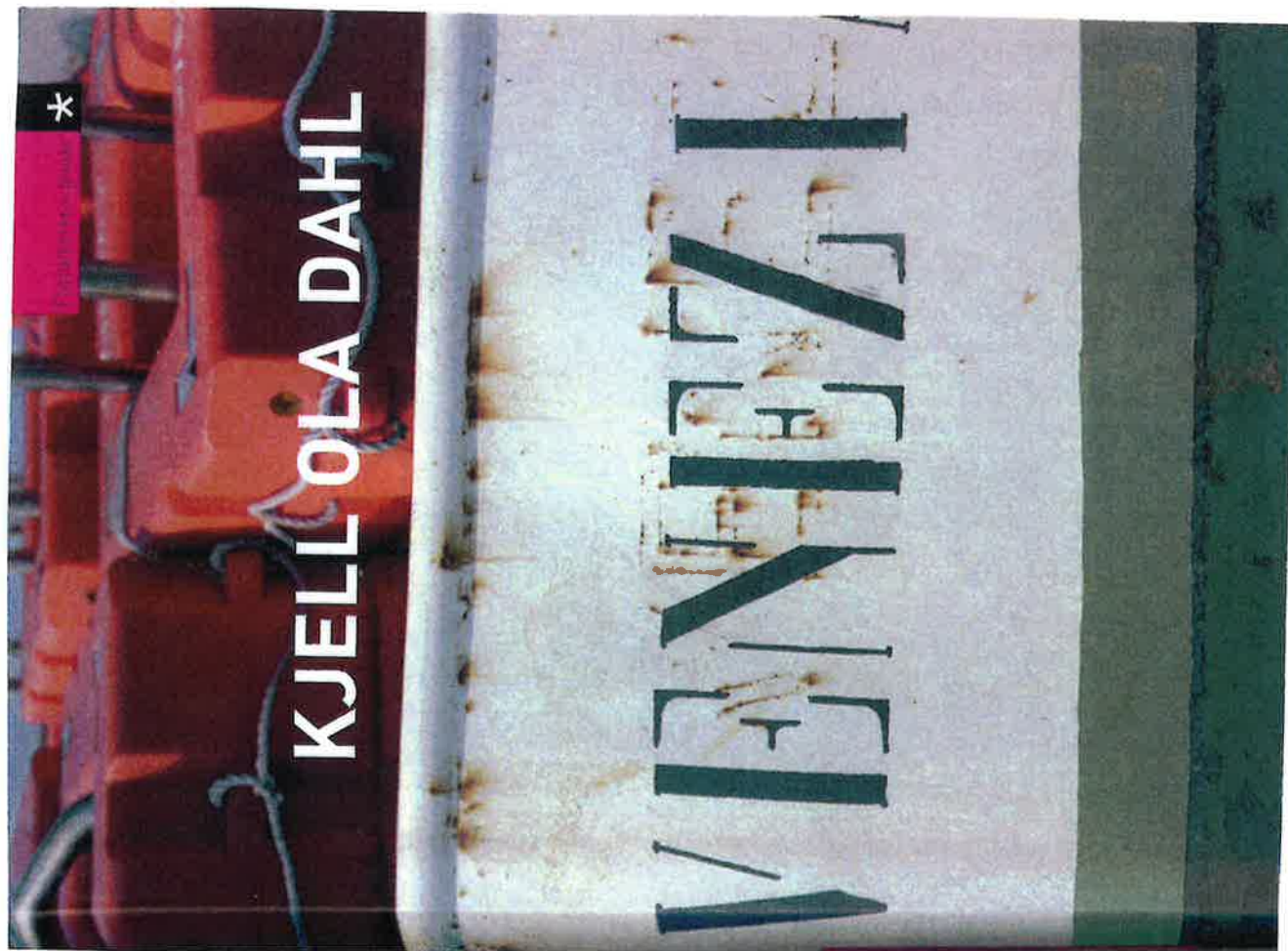
Ein gartner klipper kirsebærtre
og vaktmeisteren set ei støtte tilbake på plass.

Raude mursteinsvegger. Du må vite koden
til jernporten for å kome inn eller ut.

Hundepatruljen går tur med hundane
mellom rekker av elegante kvite graver.

Ein guide leier ei omvising
mens han snakkar i ein mikrofon.

Du kan bestille time for å kome og synge julesongar.

VENEZIA

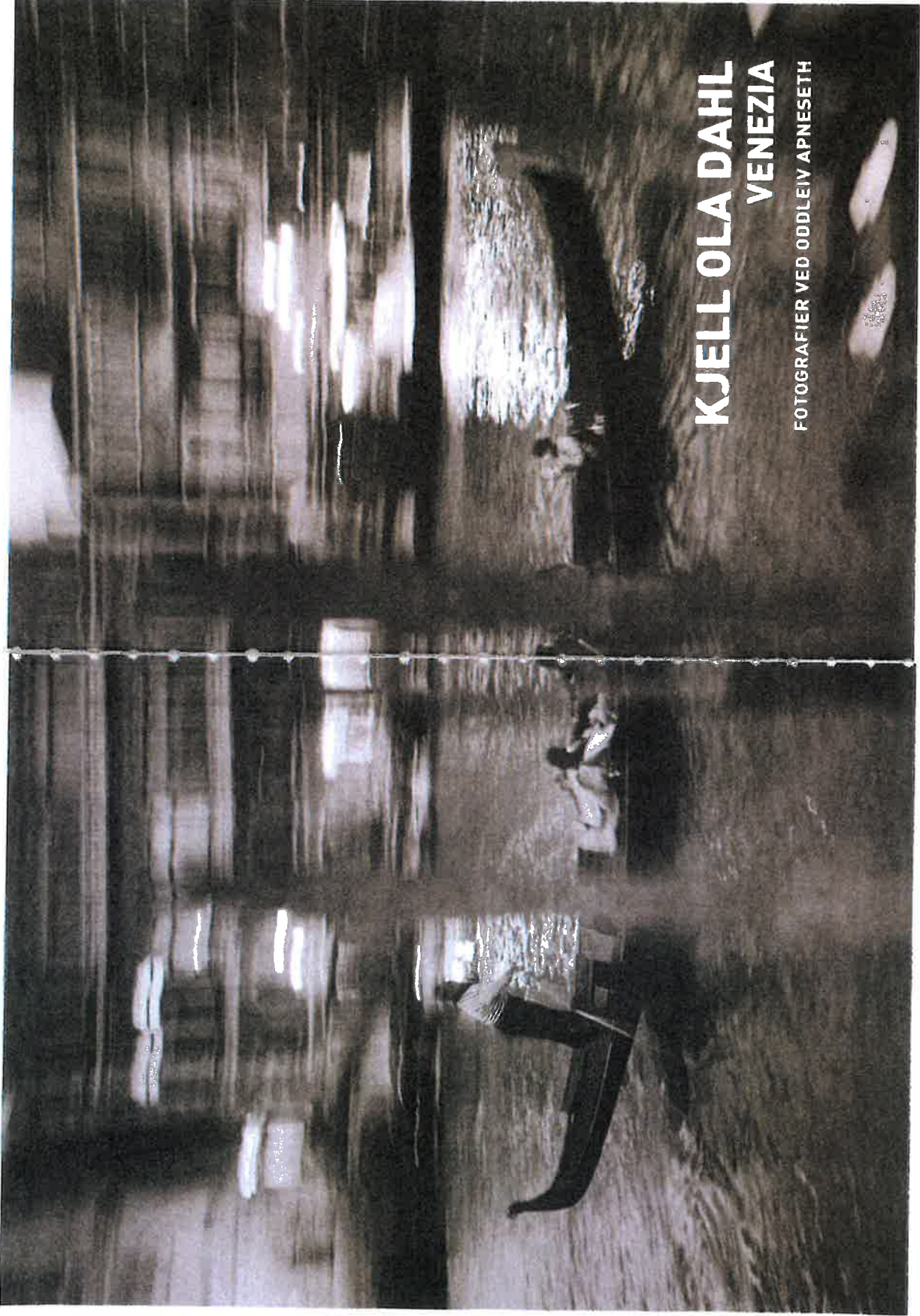
© Spartacus Forlag, 2004
Omslag/bokdesign: Valiant
Sats: Punktum
Trykk: Valdres trykkeri
Printed in Norway

ISBN 82-430-0299-5

ISBN 82-430-0323-1 (hft. utgave)

Utkommer som nr. 5 i serien FORFATTERENS GUIDE

SPARTACUS FORLAG AS
Pb. 2587 Solli, 0203 Oslo
www.spartacus.no

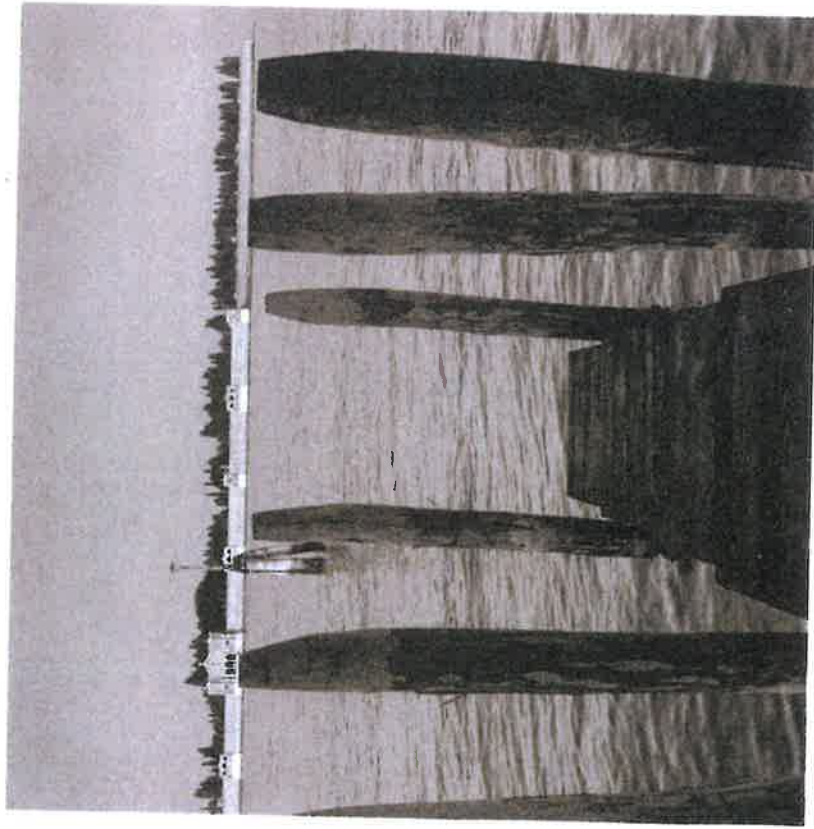

KJELL OLA DAHL VENEZIA

FOTOGRAFIER VED ODDLEIV APNESETH

INNHOOLD

9	Rimelle bevegelser under aftenrøden	
21	Karnevalet i Venezia	
29	Berømte venezianere I – Giacomo Casanova	
41	Egenerklæring	
53	Slakteren, hans kone, butikken og en kunde	
59	Jakten på det perfekte byggverk	
71	Wining & dining in Venice	
83	Bein	
89	Antropologisk rapport	
97	Catwalk i løvenes by	
103	Lido parat – Refleksjon over uvanen med å gjengi fiksjon i andre medier	
115	Berømte venezianere II – Antonio Vivaldi	
121	Rusletur for den som er interessert i arkitektur	
145	Rusletur for filminteresserte	
161	Berømte venezianere III – Marco Polo	
169	Kjøpmenn fra en getto	
177	Fem utvalgte malerier	
189	Pestens plager	
195	Berømte venezianere IV – Paolo Sarpi	
203	Bok og papir	
209	Fotball – steinheller	
215	Byron og Lasarus	
225	Kirkegårdens stillhet	
231	Forslag til videre lesning	

San Michele in Isola

KIRKEGÅRDENS STILLHET

225

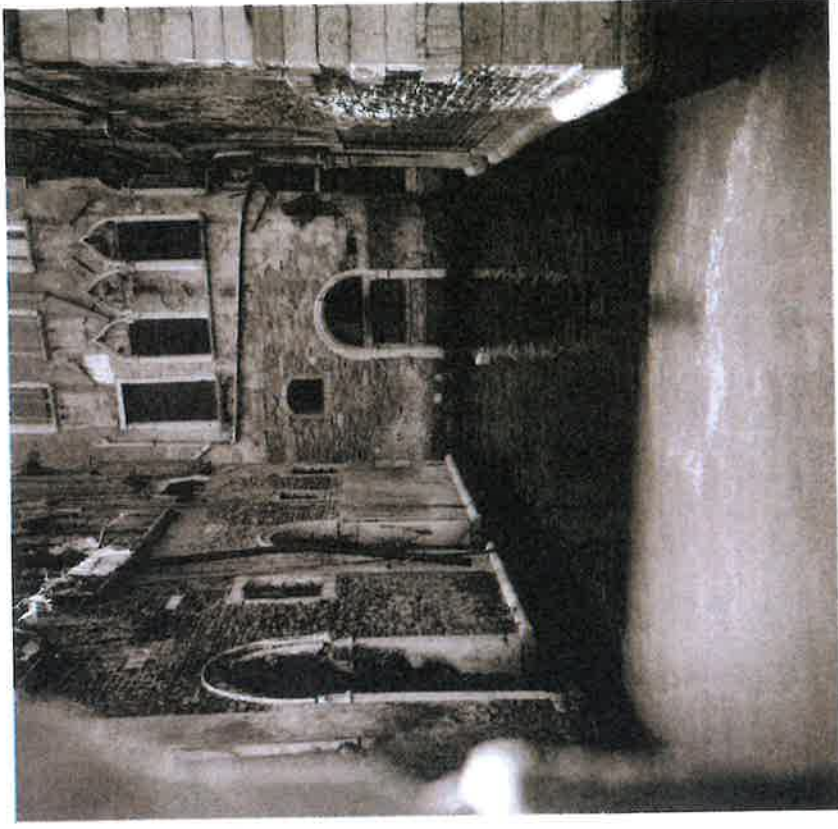
Venezia er en by hvor man knapt i noen situasjon får oppleve å være alene. Turismen, edderkoppen, presser alle små aktører opp etter veggene, inn i trengsel, inn i lange køer – derfor vil den stillheten eller roen du klarer å hente ut på hotellrommet aldri være nok. Da er det godt å ta en båt ut til San Michele. Kirken på denne øya var en gang et kloster. Man rusler fra vaporetstasjonen, inn gjennom den brede døren i muren og videre over atriet eller under søylegangen på begge sider. Herfra er det som å bevege seg inn i et gigantisk fotoalbum. Øya er liten, og nå har man begynt å begrave folk i høyden, kistene mures inne som sarkofager i høye murer som i dag gjør den katolske delen av kirkegården til en labyrint. Og ut fra disse små skuffedørene stirrer de alvorlige døde på oss – slik de etterlatte vil huske dem, fotografert med underfundige glimt i øyet og skjeve smil i barten.

For noen hundre år siden, ble folk gravlagt inne i selve byen. Et spørsmål som etter hvert meldte seg, var hvordan man ut fra

et hygienisk perspektiv burde begrave de døde i en by hvor du kan sette båt på grunnvannet og ro over til naboen. En viktig faktor for løsningen på problemet var knyttet opp mot en annen kinkig sak: Drikevannsforsyningen. Ennå kan man se enkelte gamle brønner trone som pottar med lokk på – gjerne foran kirken på en campo: Noen meter unna selve brønnhodet vil man oppdage sluk i bakken, her strømmet regnvannet inn før det ble silt gjennom sand og lagret i sisternet dypt nede. Selv om disse brønnhodene symboliserer et genialt rensingssystem, og selv om sikkerheten knyttet til drikkevann i gammel tid var ytterst skjerpet idet samtlige brønnhoder var låst og lukket og ble åpnet under oppsyn av en spesiell vaktmann til spesielle tider for å hindre forgiftninger, så var det slik at dikene som leder vannet ikke alltid var helt tette, noe som ble uheldig når de døde nødvendigvis måtte begraves grunt.

Det ble Napoleon som ryddet opp. Han inntok byen i 1797, og en av hans reformer var å påby innbyggerne å begrave sine døde på en liten øy som het *San Cristoforo della Pace*, men denne øya ble snart for liten. Dermed fylte man ut sundet som skilte denne øya fra den neste: *San Michele*.

Noe av det som tidvis gjør Venezias kirkegård til turistattraksjon, er de prominente personene som hviler her. Enkelte turister tar båten hit ut for å lete opp gravene til Stravinskij, Ezra Pound eller kjendiser fra egne egner. Det ligger sterke følelser bak beslutningen om å la seg gravlegge et sted som dette. Det kunne skrives bøker om slikt. Jeg rusler gjerne inn til den luthersk-evangeliske delen av kirkegården. Her kan man stå under trekronene, betrakte knekte søyler og obelisker, forvitrede gravsteiner med skår og fliser most i filler av langsomt

arbeidende trerøtter, man kan lese de graverte inskripsjonene på steinrestene: *Her hviler Lars ...født 1784 i Arendal og død ...*

Hvilken fortelling ligger gjemt i disse restene av graveringer?

Hvem var egentlig Lars som døde i Venezia for lenge siden?

Hvor gammel ble han? Hva døde han av? Hvem levde rundt ham? Og hvorfor ville han hvile her? Og hvorfor er graven gått til grunne? Hvem har glemt ham? De usagte ordene er mektige nok til og få løvet i de voldsomme trekronene til å rasle.

En av gravene er helt ny. Jordhaugen er ennå ikke vannet ned. På toppen av forhøyningen ligger blomstene som fulgte kisten. De er ennå ikke visnet. Stenglene til hvite liljer og hvite roser stikker skjødsløst ut i luften. Et kors med navnet står og venter på steinen som skal komme fra steinhoggeren.

229

*

Denne luthersk-evangeliske delen av kirkegården strekker seg helt til vannkanten. Ved gittergjerdet kan man se mot Murano og de andre øyene. Jeg rusler opp dit, på den gamle ilandstigningsplattformen, og stirrer ut gjennom gitteret. Med pannen hvilende mot jernstengene kan man se hvordan døden har festet sitt grep om byen. De skjeve kirketårnene på øyene i lagunen ser herfra ut som om de har til hensikt å velte. Bølgene slår mot murenes metallforsterkninger. Havflaten truer med å renne over grunnun på San Michele, og inne i byen henger terrassene skjeve og forvitrede på veggene. Vindusgitrene med jernstenger bøyes og nærmest sprenger seg ut gjennom murene. Byen synker. Her, sammen med de døde blir tanken på utsløttelse så sterk og mektig at jeg innser at det hele bare er et spørsmål om tid.

✓

Helge Klingberg

GRAVPLASSEN

– en håndbok

Boka «GRAVPLASSEN – en håndbok» er en omarbeidelse av den tidligere utgitte boken «Den nye kirkegårdsboka», og rommer de fleste forhold en person med engasjement for gravplassen vil komme bort i.

Helge Klingberg (f. 1940) er utdannet landskapsarkitekt og har vært Kirkedepartementets kirkegårdskonsulent i en tredveårsperiode. Bortimot like lenge hadde han ansvaret for undervisningen i kirkegårdsplanlegging ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (tidligere Norges Landbrukshøgskole), de siste ti år som professor II.

Klingberg har også vært sekretær og kursleder i Norsk forening for kirkegårdskultur, lektor ved gartnerskole og har dessuten en periode vært privatpraktiserende landskapsarkitekt.

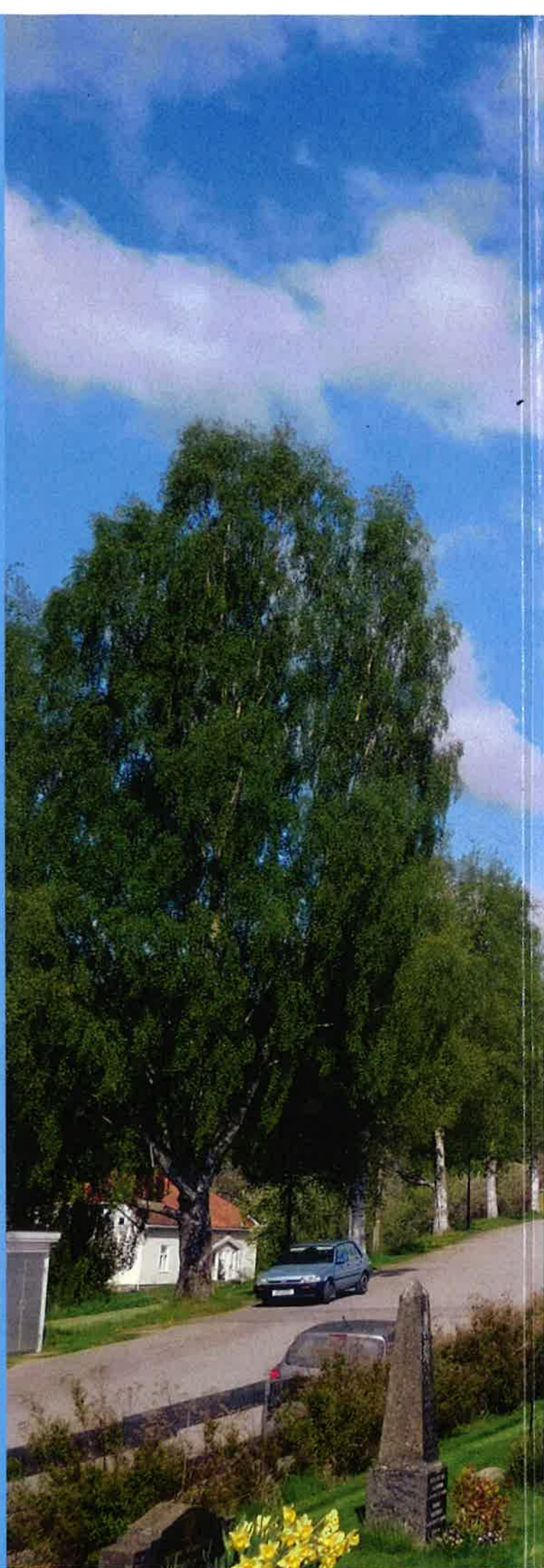
Han har skrevet flere bøker for gartnerskolen, redigert og delvis skrevet «Håndbok i kirkegårdsdrift» (1975), skrevet «Kirkegårdsboka» (1997) som ble nyutgitt i 2005 under navnet «Den nye kirkegårdsboka», og var medredaktør og medforfatter av boka «KIRKEGÅRDEN – et levende kulturminne» (2005). I 2013 utga han boka «Gravminner gjennom tusen år».

ISBN 978-82-93057-28-4

9 788293 057284

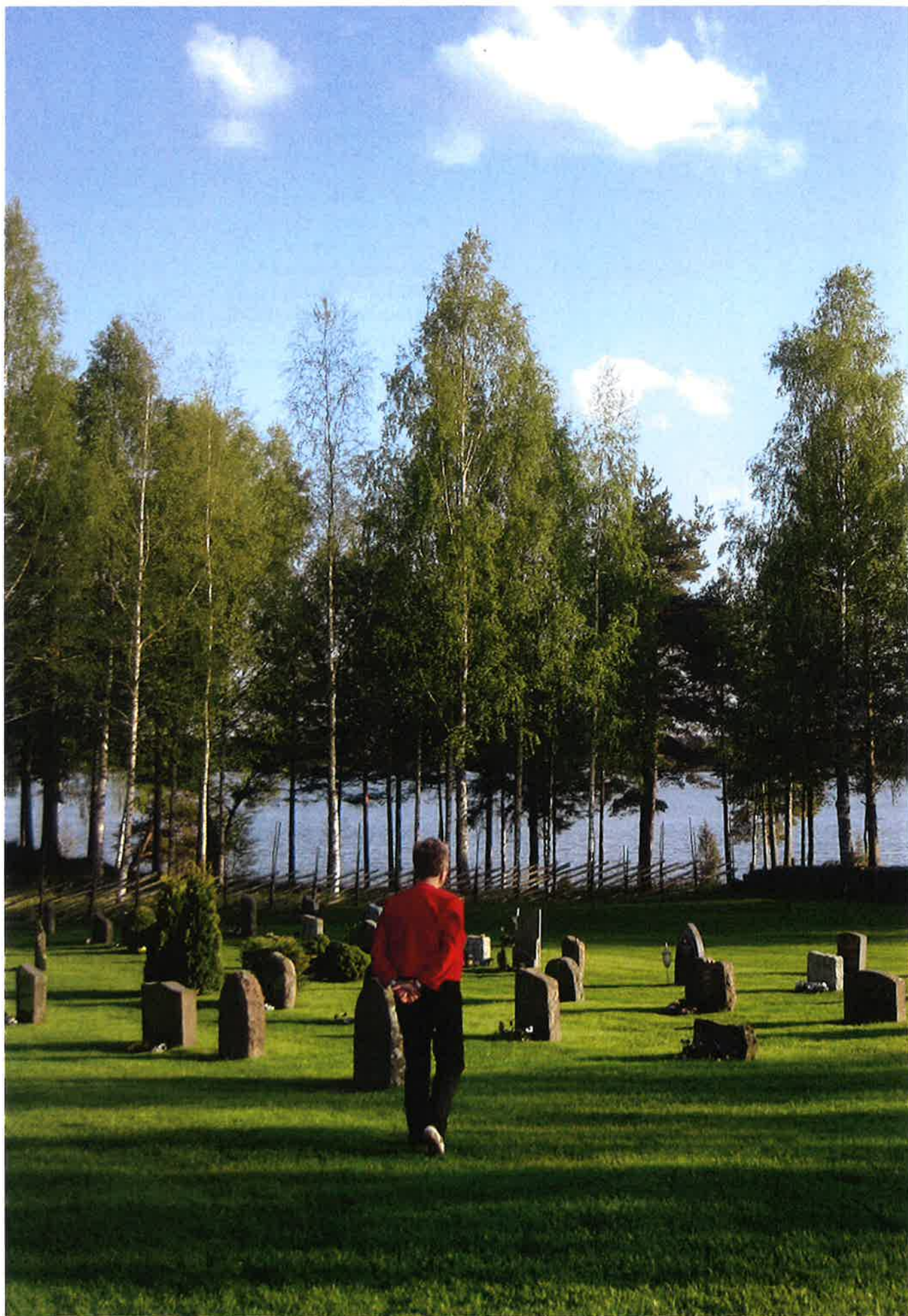
e-forlag

Utgiver: E-forlag, 2016
ISBN: 978-82-93057-28-4
Skrift: Minion Pro 11 pkt
Papir: 130g silk
Trykk: Print Konsult Andebu AS
Forsidebilde: Hof kirkegård, Vestfold

Alle fotos er tatt av forfatteren med unntak av følgende:
Tore Obrestad side 7. Eva Marie Larsen side 10, side 19 øverst og side 81. Ida Helen Tørud side 22. Axel Lindahl side 33 øverst. Oskar Puschmann side 33 nederst. Jon Veflingstad side 42. Aud Wefald side 78 øverst og side 96 nederst. LOG side 83 øverst. Bentzen AS side 83 nederst. Velaug A. Tveitan side 85.

Rømskog kirkegård.

GRAVPLASSEN

– hellig hage?

Gravplassen skal betjene både de levende og de døde. Den er funksjonelt og estetisk innrettet på de levende ved at en for eksempel anlegger vakre adkomstpartier og hensiktsmessige veisystemer.

Videre brukes en vakker og tilpasset vegetasjon, velformede porter og gjerder, alt med tanke på de som lever og besøker gravplassen.

Når stedet på en særlig måte er tilpasset de levende, så betyr det at den skal fungere godt og være et verdig sted under gravferden, den skal gi de tilfeldige besøkende en god opplevelse og endelig skal betjeningen ha et hensiktsmessig anlegg å ta vare på.

Omsorgen for de døde knytter seg først og fremst til jordbunnsforhold og drenering. Det fins regler for hvordan en skal tilrettelegge for de døde.

Gravplassen er et sakralt område. Det understrekes som regel ved at det er en sakral bygning eller en klokkestøpul på stedet. Det sakrale preget kan også forsterkes ved aksedannelser, ved bruk av skulptur, ved utsyn mot kirken, mot hav og fjell eller bølgende åker.

Gravplassen har alltid vært innhegnet med gjerde og port og slik er det fortsatt. Den skiller seg derfor ved sitt utseende, og ikke minst ved sin bruk, fra alle andre områder.

En kan nok si at gravplassen er et rekreasjonsområde. Men likevel et annerledes rekreasjonsområde, der en ikke skal forstyrres av det hverdagslige og hvor ferdselen fortrinnsvis skjer gående.

Inngangspartiet skal helst fungere som et mentalt filter, der en kan legge av seg det hverdagslige og stemme sinnet til ro. Det er derfor viktig at det legges

vekt på utformingen av inngangspartiet.

Gravplassen er likevel ingen park hvor vegetasjon og landskapsforming får fritt spillerom. Nei, den skal vedkjenne seg å være en gravplass, men likevel være vakker; til glede og gavn for dem som ferdes der.

Gravplassen skal være stedet hvor en pleier minner etter sine kjære og hvor en kan kjenne samhörighet med de døde som ligger i gravene.

Sitteplassene bør være utformet og plassert slik at de besøkende kan få være alene med sin sorg, for den er privat.

Gravplassen en er derfor ingen park hvor en jogger eller driver trening med hunden.

Den skal gi en verdig ramme for gravferden, og den enkelte grav er viktigst for dem som lever igjen. De aller fleste graver blir tatt omsorgsfullt vare på og utstyrt med gravminner.

Slike minnesmerker bør i noen grad gi uttrykk for hva den døde sto for, ved valg av materiale, symboler eller innskrift.

Alle gravene gir til sammen en helhet, - gravplassen.

Noen må ha syn for helheten.

Helheten består altså av alle gravene med gravminner og de andre elementene som en gravplass er bygd opp av: Inngangspartiet, veisystemet, sitteplasser, vannposter, rammeplanter og detaljplanter med sine årstidsvariasjoner og dessuten kan skje noen dekorative elementer.

Det er viktig at en kan utstyre gravplassen slik at den løfter seg over det hverdagslige. Det kan skje ved at en sørger for god planlegging og for bevisste og gode materialvalg.

Varhaug gamle kyrkjegard.

Regelverket for gravplassene

Slik det var før

Allerede fra den første kristne tid i Norge fantes det regler for gravplassene og deres bruk. Kristenretten i landskapslovene (Frostatingsloven, Gulatingsloven, Eidsivatingsloven og Borgartingsloven) inneholdt slike regler.

Etter reformasjonen var det kongelige lover og forordninger som regulerte gravferdshandlinger, gravplasser og deres bruk. Slik var det helt frem til den første kirkegårdsloven ble vedtatt i 1851.

Den neste kom i 1897. Det var «Lov om kirker og kirkegårder», hvorav gravplassene var nevnt i et av kapitlene. Denne loven forutsatte at det også skulle finnes lokale kirkegårdsvedtekter, som i hvert fall i den senere tid ble gjort gjeldende for hver enkelt kommune.

Siden loven hadde et nokså knapt innhold, var mye overlatt til vedtektene. Det førte med seg at ordninger og rutiner kunne bli noe ulike fra sted til sted.

I 1898 ble den første kremasjonsloven vedtatt. Den ble avløst av en ny i 1913.

Dagens regelverk

Lov av 7. juni 1996 nr.32 om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsloven) ble iverksatt fra 1.januar 1997 og avløste tidligere kirkegårds- og kremasjonslovgivning.

Loven legger til grunn at det også skal foreligge forskrifter, gitt av departementet. Jfr. gravferdslovens §§ 2, 4 og 26. Slike forskrifter er gjort gjeldende fra 10.januar 1997.

Men både loven og forskriftene er endret noe etter 1997, loven siste gang med virkning fra 1.januar 2016 og forskriften med virkning fra 22.januar 2014.

Visse detaljregler må fortsatt fastsettes lokalt, og loven forutsetter at gravplassforvaltningen utarbeider og gjør vedtak om gravplassvedtekter. Jf. gravferdsloven § 21. Spesielt er det fredningstid for graver og visse detaljregler for feste av gravsted som må reguleres i vedtektene. Gravplassvedtektene skal godkjennes av bispedømmerådet.

Gravferdsloven, gravferdsforskriften og et utkast til vedtekter er gjengitt i et tillegg bakerst i boken.

Gravlegging i øst-vestlig retning

Fra den første kristne tid her i landet har det vært vanlig å gravlegge de døde i øst-vestlig retning med hodet mot vest.

Den kristne menighet har forestilt seg at Kristus skal komme fra øst for å hente sine barn. Når de reiser seg i gravene, vil de altså se Kristus komme.

Det fins ingen regler om gravenes orientering og det er ikke alltid hensiktsmessig eller mulig å etterkomme den tradisjonelle øst-vestorienteringen.

På gravplasser som dreneres vil retningen på drencsystemet være bestemmende for gravretningen, og drencledningene må legges slik at vannet renner ut av dem. På bratte arealer er det gunstig å orientere gravrekkene på tvers av terrengfallet. Dvs. at gravrekkene er orientert parallelt med høydekurvene. Det gir gjerne den mest funksjonelle løsningen.

Men øst-vesttradisjonen er en vakker tradisjon som det ikke er grunn til bryte med hvis det ikke er nødvendig.

PROSA

TIDSSKRIFT FOR SAKPROSA NR 2, 2016 22. ÅRGANG KR 100

JON ROGNLIEN:
Kampen om
essayets prestisje

TEMA:

Satirens voktere

HØRSKOLEN I BUSKERUD
OG VESTFOLD

019647UBA Biblioteket - Vestfold
hefte

INTERPRESS NORGE RETURUKE 28

9 770805 276016

LEDET

Redaktør
Sindre Hovdenakk

Terror og satire

Noen ganger er det lov å være redd. Den siste tidens terrorangrep i Paris og Brussel gjør at mange europeere nå føler truslene fra voldelige ekstremister langt tettere på kroppen enn tidligere. En slik situasjon preger ikke bare den enkeltes følelse av personlig utrygghet. Den preger også hvordan vi forholder oss til omgivelsene våre, både enkeltvis og som kollektiv. Kanskje mest alvorlig er det at den preger selve omgangstonen i det offentlige rom og legger føringer på hvordan vi uttrykker oss. Politisk og religiøs ekstremisme vil alltid ha frie ytringer som sin hovedfiende, og vold og trusler vil alltid være våpnene ekstremistene først griper til. Derfor er den situasjonen som nå eksisterer i Europa, også en trussel mot grunnvilkårene for ytringsfriheten.

Frie ytringer er ikke et resultat av demokrati og åpenhet. Frie ytringer er en *forutsetning* for demokrati og åpenhet. Frie ytringer er en betingelse for den kontinuerlige og kritiske overvåkingen av politiske myndigheter og andre samfunnsinstitusjoner som gjerne har en tendens til å tilrane seg makt og innflytelse på bekostning av enkeltmennesket.

I dette nummeret av *Prosa* ser vi nærmere på satirens situasjon i Danmark, Frankrike og Tyskland. Tre europeiske land med hver sin lange og stolte satiriske tradisjon. På Wikipedia kan man finne følgende interessante definisjon av begrepet satire: «Satire er vittig spott, det vil si en forteller- eller kunstform som kritiserer eller kommenterer mennesker, samfunn, politikk, fenomener og tanker i samtiden

PROSA

TIDSSKRIFT FOR SAKPROSA

Utkommer med seks nummer i året
22. årgang

Redaktør

Sindre Hovdenakk
E-post: sindho@online.no
Tlf: 91610297

Redaksjonens råd

Christopher Hals Gylseth, Dag H. Nestegard
Bente Riise, Johan Tønnesson, Margunn Vikingstad

Art direction

Aina Griffin
Design/layout
Susanne Broohmann og Aina Griffin

Omslagsillustrasjon

Åge Peterson
Trykk O7Gruppen AS

på en humoristisk og poengtert måte (...) Satire kan være reint underholdende eller brukes som politisk kammiddel og omfatter alt fra spydige kommentarer og vitser til refsende pamfletter og store diktverk. En god satire kan derfor ha en viktig frigjørende funksjon i samfunnets regulering av makt.»

Så hvordan står det da egentlig til med satirens posisjon i disse tre landene anno 2016? Bildet er ikke overraskende delt, og viser tre land som hver på sin måte strever med å balansere mellom ønsket om frihet og behovet for varsomhet i en svært krevende politisk situasjon.

I sitt essay fra Danmark kan Klaus Rothstein fortelle om et ytringsklima der hensynet til religiøs sensitivitet har fått stadig større betydning. Det er «frykten for frykten» som gjør seg gjeldende, skriver Rothstein, og resultatet er at satiren har gått fra å være konkret og utoverrettet til å bli subtil og innadvendt. Det er selvsagt et stort paradoks i et samfunn som for bare et år siden selv opplevde terror, og der potensialet for tradisjonell satire er enormt. Men altså ikke utnyttet. Slik er det mulig å konkludere med at det fundamentalistiske bildeforbudet kan se ut til å lykkes i Danmark.

Hva da med Frankrike, landet som kanskje fremfor noe assosieres med politisk satire i form av religionskritikk og kamp for sekulære verdier? Sarah Hervé peker i sitt essay på nettopp denne

sterke tradisjonen, og hvordan satire i fransk sammenheng ikke kan tenkes uten religionskritikk. I Frankrike er i dag situasjonen den at islam er en del av samfunnet, noe som igjen skulle tilsi at også denne religionen vil bli gjenstand for satiriske ytringer. Men så enkelt vet vi jo at det ikke er. «Ånden etter *Charlie Hebdo*» så en kort stund ut til å skape fornyet oppslutning omkring det franske samfunnets kjerneverdier. Men det er grunn til å spørre seg hva som egentlig skjer når satiren blir omfavnet av staten, noe som også må kunne kalles et betydelig paradoks.

Tyskland har sin egen sterke satiriske tradisjon, som kom til en foreløpig slutt under de totalitære strømmingene som herjet landet i mellomkrigsårene og ikke minst under krigen. I DDR varte denne repressive situasjonen helt fram til murens fall, og Erle Marie Sørheim påpeker hvordan dette gjorde at mange søkte tilflukt i humoresken framfor den mer direkte utfordrende satiren. I dag kan det se ut som om tyskerne endelig har frigjort seg fra sine historiske tabuer, og det er en rik flora av satiriske ytringer fra både høyre og venstre på den politiske skalaen. Hvordan tysk satire vil stå sin prøve i den stadig mer tilspissede innenrikspolitiske situasjonen, gjenstår imidlertid å se.

Må vi denne gangen sette vår lit til at den tyske fornuft skal redde satiren? Det ville i tilfelle være nok et stort paradoks. ■

Postadresse

Postboks 172 Bogstadveien
0323 Oslo

Besøksadresse

Uranienborgveien 2
0258 Oslo
Tlf: 22121140

Tidsskriftets nettsted
www.prosa.no

Medlem av Norsk
Tidsskriftforening

Prosa redigeres i henhold til Redaktørplakaten
Prosa utgis av Norsk faglitterær forfatter- og
oversetterforening

ISSN: 0805-276X
Opplag: 6200

Abonnement

Kr 550 for institusjoner,
kr 450 for enkeltpersoner
og kr 300 for studenter
Send e-post til: camillamarie.widholm@nffo.no

Løssaig: Kr 100

Annonser

Se www.prosa.no eller
kontakt redaksjonen

Prosa mottar gjerne forslag til
artikler. Send til sindho@online.no
Antatte tekster blir også publisert
på tidsskriftets nettsted.
Prosa er ikke ansvarlig for tekster
som ikke er bestilt.

Innhold 2.16

- 4 Leder** Terror og satire
- 6 Leif Høghaug** Variable verdier
- 12 Tema: Satirens voktere**
 - 14 Klaus Rothstein** Tida ropar på satire – til fånyttas
 - 20 Erle Marie Sørheim** Hitlerhumor og andre uhyrligheter
 - 26 Sarah Hervé** Den sekulære åndelighet
- 32 Jon Rognlien** Kampen om essayets prestisje
- 36 Mona Gjessing** Boken som kunstner
- 42 Kåre Bulie** Tryllekunstneren, vovhalsen og sosialisten
- 50 Yngve Ekern** Full gass i tarmen
- 55 Debatt Niels Chr. Geelmuyden** Skrivekurset i Marrakech
- 58 Anmeldelser**
 - 59 Astrid Sverresdotter Dypvik** Den lokkande ekstremismen
 - 61 Trygve Aas Olsen** Femti år og endelig voksen
 - 64 Emil Bernhardt** Modernismen gjenfortalt

Bergkrystallen av Arne Stenseng. Maleri fra Lambertseter. Foto: Oslo museum.

Bilde fra boken *Han forandret Oslo*. Frode Rinnan – arkitekt og byplanlegger av Ivar Sekne. Gaidaros Forlag, 2016

Den gode artikkelen må tilby vederheftighet og tvisyn.

Kampen om essayets prestisje

AV JON ROGNLIEN

Ingen litterær sjangerbetegnelse står det så mye strid rundt som «essayet». Hva er det, og hva er det ikke. Utallige artikler, avhandlinger og forord til antologier har vært skrevet for å finne brukbare avgrensinger, men ingen har kommet opp med noen allmenngyldig nøkkel. Så snart en definisjon er lansert, dukker det opp eksempler som torpederer den. Ikke minst byr betegnelsen på problemer fordi den har en bestemt historisk opprinnelse, daterbar til året da Michel de Montaigne utga sine tekster. Hva da med kunstferdig sakprosa som fantes forut for Montaignes Essais? Ville antikkens traktater, dissertasjoner og dialoger i vår tid fått etiketten essayer. Og Holberg, som aldri kalte sine tekster essay, er ikke han nettopp den første store essayisten i det dansk-norske området? Definisjonsproblemet skyter stiklinger raskere enn løvetann og paddehatter.

Vi lever i en tid med essayboom. Norske aviser publiserer iallfall 20 essayer hver uke. Bare Klassekampen trykker selv om lag 10 essayer ukentlig. Det blir tusenvis av dem i året. I tillegg kommer de mange tidsskriftene av mer eller mindre vitenskapelig art. Jeg tipper at det utgis 1000 essayer i norske aviser hvert år, og minst like mange i tidsskrifter. Å påpeke denne inflasjonen vekker raseri. Dette er da ikke ekte essayer! Det er ikke dette vi snakker om! Avisenes selvtukt med begrepet har ingenting å gjøre med hva essay egentlig er.

ANVENDELIG

«Essay» er en anvendelig etikett til tross for sin opphøyde status. Etiketten angir et område ingen har opphavsrett til, en allmenning der alle har rett til beite og hogst. Allmenninger har per definisjon ingen eierskap. Dermed vil etiketten kunne benyttes til likt og ulikt, og avisene, som er i eksistensiell publikasjonskrise (Hvem er vi? Hva gjør vi? Hvor går vi?), grafser til seg det de kan for å ha noe å tilby kundene, noe som ikke er gratis overalt. De vil ha meningsbærende stoff, de vil ha debatt, ettertanke og bakgrunn.

Derfor ønsker de å tilby personlige stemmer, sterke stemmer, undrende stemmer utenfor det allmenne konsumistkoret. Tekster som kan løfte avisproduktet opp og forbi det blogoide skvalderet nettet tilbyr, og slik rettferdiggjøre at leserne betaler med rene penger, altså penger som ikke er skjulte omveier for å få folk til å kjøpe andre varer, slik reklame og content marketing gjør med sine store innhogg i både aviser og blogosfærer. Et essay i avisen er en oppstrammer. Det er en vare som i kraft av sin etikett overgår det opplagte. At mange av dem egentlig er petitartikler, kommentarer, kronikker og forenklete mellomfagsoppgaver, er ikke så farlig, så lenge de framstår som ukommersielle produkter.

For å trenge inn i avisenes forståelse av essayetiketten maillet jeg fem redaksjoner som driver med slikt stoff. Morgenbladet og Dag og Tid har ennå ikke svart, men Klassekampen, Ny Tid og Le Monde Diplomatique var på ballen. Deres forståelse er nokså ulik.

AVISENES PRAKSIS

Klassekampen er den avisen som trykker flest essay. De har jevnlig bokessayer, kunstessayer, teateressayer, filmessayer, musikkessayer, litteraturessayer og en masse større artikler under headingen Med andre ord (MAO) og Ideer. Avisens essayredaktør Tollef Mjaugedal forteller at de ikke har noen «klar linje». Han sier at etiketten bør romme «en slags litterær kvalitet, et tydelig grep av noe slag». MAO-artiklene kan være essayer, men ikke nødvendigvis: «10 000 tegn med hardpakka EØS-argumentasjon, for eksempel, det er vel heller en langkronikk.» Og: «Ideer på tirsdager er derimot ikke merket som essay, men kan ofte være essay-aktige i praksis.»

Ny tid trykker mange artikler med etiketten «essay», ofte skrevet av forfatterne Erlend Kiøsterud eller Ole Robert Sunde. Avisens redaktør Truls Lie liker essayer:

Den essayistiske formen er forbilledlig for oss. [...] I Ny Tid søker vi derfor ofte det subjektive skribentuttrykket, koblet til refleksjon og erfaring, og med det kjettetske for øyet. Forbilledlig i betydning «noe å streve mot». Det gjelder også filmkritikk og sakprosa-kritikk, der jeg som redaktør anbefaler dette, slik at en tekst gjerne kan ha personlig stil, men også gå langt utover verket som foreligger. Som du vel har sett, oppnås ikke dette alltid i tekstene. Reise-essayene som også trykkes hos oss, kunne gjerne være mer reflekserte i forhold til reportasjen i bunnen. Det essayistiske er i det minste en klar ambisjon som journalistisk form flere steder.

Le Monde Diplomatique prøver derimot å unngå essayetiketten. I den halve årgangen jeg bladde gjennom, fant jeg bare én forekomst av den. Redaktør Remi Nilsen forklarer at de «relativt sjelden kaller tekster for essay». Det er fordi de «stiller nokså strenge krav til både virkemidler (litterære, retoriske eller liknende), innfallsvinkler og tone for at en tekst skal falle inn under betegnelsen». LMD foretrekker å «angi tema snarere enn sjanger, det er ikke ofte vi synes at sjangeren er viktigere enn innhold». Remi Nilsen er også kritisk til andre etiketter:

På samme vis angir vi også sjelden andre sjangre, som kommentar, reportasje og analyse (sistnevnte etikett blir etter min mening langt mer mishandlet enn «essay» i norske aviser – ytterst sjelden er det mer enn anekdoter og noen personlige betraktninger). Vi foretrekker altså å framheve tema og innhold snarere enn sjanger. Unntaket er som du påpeker «essay» med en kvalifikasjon – for eksempel bokessay, filmessay, kunstessay – som vi bruker for å angi at det dreier seg om en tekst som drøfter et tema via flere aktuelle verk snarere enn kritikk med forventning om dom. I dette tilfellet er framheving av sjanger ofte mer eller mindre nødvendig for å unngå at leseren blir usikker på tekstens formål.

ALTERNATIVER

Finnes det noen gode avløserord for «essay», noen bedre beskrivelser av det man ønsker at essay skal være? Jeg tenkte kanskje at nynorsken kunne ha noe å tilby. Kanskje ordet «essay» er bannlyst i nynorsk? Nei, slik er det ikke. Her er Nynorskordbokas definisjon: «kort, populær avhandling eller artikkel med personleg og ofte vittig preg». Aha, vittig! Det liker jeg. Mer vidd inn i saklige artikler!

Andre ordbøker er mer eller mindre på linje: «kort, åndfull framstilling», «kort, faglig og velformulert artikkel», «kort avhandling i populær form (bevisst subjektiv og med vekt på artistisk, poengtert framstilling)», «(kortere) avhandling (utredning) i mere almenfattelig form om et litterært, kunstnerisk, historisk-politisk emne ell. lign.». Den siste høres ut som det kunne være rettesnor for Klassekampens liberale essayredaksjon.

Men sterke nynorskforfattere, har de lagt seg under den frankofone essayparaplyen? Språkviter Kristin Fridtun forteller i en mail at mye har vært prøvd:

Takk for eit interessant spørsmål. Her tek du opp noko eg (og sikkert mange fleire) har registrert, men ikkje bora så djupt i, altså bruken av merkelappen «essay» i avisene. Eg er ikkje kjent med at det har vore laga nokon nynorsk avløysar for dette ordet. Det er mogleg at t.d. Ottar Grepstad har meir greie på dette. Uansett har eg lagt merke til at ymse nemningar har vore nytta for det me i dag kallar essay. A.O. Vinje omtala gjerne tekstene

Mangfoldet av faktiske uttrykk, presentert i Vinduet, ble overskygget av nummerets avsluttende tekst, skrevet av Morten Strøksnes.

sine som «stykke» («I mine fyrre stykke nevnde eg ...»). Nokre av «stubbane» til Sivle (og Prøysen?) kan vel òg slumpa til å ha essayistiske drag. Stundom brukar eg desse nemningane sjølv, når eg har skrive ei tekst eg slit med å kategorisera som anten artikkel eller essay. Då er det praktisk å berre kalla det eit stykke eller – om teksta er relativt kort – ein stubb. Kanskje har det noko med nynorsk antielitisme å gjera, eg veit ikkje. Når det gjeld Garborg, er eg litt usikker. Ein del av essayistikken hans vart utgjeven under andre sjangernemningar, t.d. Kolbotnbrev. I dei samla skriftene etter han finn me to band med tittelen «Artiklar og essay», men når eg finn dei i bokhylla.no og køyrer nokre ordsøk, ser eg at han omtalar nokre av tekstene sine som «artikel», men ikkje som «essay», «essais» e.l. I dei samla skriftene etter Aasen finst det ein del tekster som godt kan kallast essay. I Skrifter i samling (1911–1912) er dei samla i ein bolk med tittelen «Ymse utgreidingar». Stykke, stubb, utgreiing ... slike romslege ord har i alle fall vore ganske vanlege. Når eg slår opp «essay» i synonymordboka Med andre ord av Magne Rommetveit, finn eg heller ikkje noko avløyssarord, men alternativ som «kåserande temaartikkel», «stutt populærvitskapleg (litterær) utgreiing», «(kultur)artikkel», «epistel».

FORVIRRING

Høsten 2015 oppsto det en slags «essaydebatt» etter et lovende tiltak fra Vinduet's redaktør Preben Jordal. Han hadde anrettet et gigantisk essaynummer av tidsskriftet, der 23 skribenter skrev tekster av mange slag. Utgaven var på over 300 sider, i ganske stort format. Jordals uttalte hensikt var å vise mangfoldet av de mulige uttrykkene essayformen byr på. I et intervju med Klassekampen sa han at norske essayister ofte blir for innoverskuende, og at skribentens ego kan skygge for emnet teksten behandler. Han ønsket seg mer saksorientert essayistikk.

Dessverre strandet debatten umiddelbart. Mangfoldet av faktiske uttrykk, presentert i Vinduet, ble overskygget av nummerets avsluttende tekst, skrevet av Morten Strøksnes. Et utdrag av den ble også trykket i Klassekampen. Teksten var nokså aggressiv, men også vag og konfliktsky. Utgangspunktet var en opplevelse Strøksnes hadde hatt

på en litterær aften der to yngre forfattere, Mazdak Shafieian og Sigurd Tenningen, presenterte sine nylig utgitte bøker. Strøksnes beskriver sitt ubehag der han står i salen, like bak ryggen til forfatter Ole R. Sunde og litterat Henning Hagerup. Han blir stadig mer provosert av uttalelser fra de to på scenen, og det ender med at han mot slutten av aftenen bestiger podiet og sier noe. Hva han sa, fortelles ikke i artikkelen. Vinduet-teksten framstår som et forsøk på å rettferdiggjøre en opptreden som muligens var oppsiktsvekkende.

I teksten er Strøksnes misfornøyd med tendenser han ser i litterære essayer, og han plages av at slike jeg-orienterte tekster får for stor plass i offentligheten. Ironisk nok er Strøksnes' egen tekst nesten et eksempel på det han angriper. Den er utypisk for Strøksnes. Her er han selv-opptatt, bygger på fornemmelser og drøfter ikke temaet på noen begripelig måte. Han polemiserer mot løsrevne uttalelser, og motparten kamufleres ved snakk om hva «mange norske essayister» gjør, uten eksempler. Det blir ville generaliseringer, og alt står og faller på vår tillit til skribentens subjektive inntrykk. Var det ikke nettopp dette Strøksnes (og Jordal) ville til livs? Når teksten er slik, oppstår det forvirring, særlig på grunn av de mange forsikringene forfatteren byr på om at han både liker og respekterer skyteskivene sine (Shafieian, Tenningen, Sunde og Hagerup).

EN TRUSSEL?

Hva er da problemet? Har disse skribentene skadet Strøksnes' eller andres virke på det litterære feltet? Er ikke det stort nok til så vel dem som Strøksnes og alle de andre som ønsker å ytre seg? Selvfølgelig er det plass til alle, det mangler ikke publiseringskanaler. Feltet vokser stadig, det nærmest eser ut. Dette dreier seg nok heller om hierarki. Om hvem som har krav på den store prestisjen. Hvem som har rettigheter til å smykke sine tekster med den forlokkende etiketten «essay». Strøksnes er bekymret for at de «litterære» essayene fortrenger andre tekster.

Hva er et litterært essay? Begrepet kan enten forstås som essayer med særlige litterære kvaliteter, tekster som først og fremst fungerer som litteratur. Her kan det være stilistiske eksperimenter, labyrintiske setninger, litterær

Hva er et litterært essay? Begrepet kan enten forstås som essayer med særlige litterære kvaliteter, tekster som først og fremst fungerer som litteratur.

kalligrafisme og obskure relasjoner til virkelighetens krav. Eller begrepet kan forstås som essayer som omhandler litteratur. De kan være skrevet av forfattere, litteraturhistorikere og litteraturkritikere. Slike tekster blir ofte farget av stoffet, og skribenten egges til å briljere. Den som skriver om det formelt sublime, fristes til å legge hverdagspråket til side for å speile emnet. Da kan det tippe over og bli maniert. Mange lesere vil da falle av lenge før de kommer til «poenget».

Likevel – er dette et problem? Nei, de litterære essayene fortrenger ingen. De fungerer i en liten, marginal offentlighet langt utenfor allfarvei, et eget kretsløp der forfattere og kritikere, oversettere og litterater av ulikt slag drøfter tekster, henter fram ukjente forfattere, sammenlikner opplevelser og tenker på tekstenes bestanddeler. Man kan se det som fagfolks prat ved høvelbenken – endeløse forsøk på å forstå ordenes ustabile valører, betydningenes forgreninger, hvordan tekstlige maskiner virker. Det er utveksling av felles forundring over styrken av litterære opplevelser, gjerne opplevelser man har hatt i «formative år». Det er erkjennelseskunst til gjensidig opplysning og glede. Jeg leser og skriver slike artikler med den største glede.

TVISYNET

Hva er det vi leter etter når vi leter etter essayets grenser? Ulike ting. Noen av oss trenger kvalifiseringer av stoff for å sortere forfatterne inn i hierarkier. Som Marit Eikemo uttrykte det i Prosa 5/15: «Dei beste kvinnelege nynorsk-essayistane». Noen har bruk for avgrensninger for å dele ut stipender til noen få verdige utøvere og hindre at de mange uverdige stikker av med potten. Noen trenger etiketter for å forstå hva de selv driver med når de skriver, andre trenger dem for å skjønne hva de ikke ønsker å gjøre.

Feltet er stort. Det kanskje mest anvendelige og dekkende ordet er «artikkel», som opprinnelig betyr et (lite) ledd. Ordet er i seg selv mangfoldig. Tenk bare på artikkel som grammatisk enhet, ordboksartikler, trosartikler i en religiøs doktrine og gaveartikler vi tilbys før jul. Vi artikulerer oss stadig.

Selv skriver jeg ikke essayer. Jeg skriver artikler i mange formater. Noen ganger velger publikasjonen jeg skriver

for, å kalle artikkelen for essay, kanskje for å pirre leserne, kanskje for å advare dem. Kanskje de vil at leseren skal tro at det her kommer noe velskrevet og vittig, eller kanskje de vil fri seg for ansvaret for at det som står der, skal være sant. En essayist kan faktisk jule, det har vi sett mange vonde eksempler på. Når forlagene utgir artikkelsamlinger med essayer, tror de at de ikke trenger å sjekke fakta. Dessverre. Også essayer bør være vederheftige, selv om de ikke skal tynnes ned av fotnoter.

Dag Solstad har i tillegg til sine mange romaner gitt ut flere samlinger med drøftende tekster. I innledningen til den siste av dem, *Artikler 2005–2014*, kommenterer han begrepsbruken: «Jeg blir mer og mer opptatt av å skrive artikler, eller essays, som man kanskje burde ha kalt det.» Det gjør han altså ikke. Videre nevner han sine tidligere samlinger, og alle har «artikler» i tittelen. (Han hopper over den viktige artikkelsamlingen fra 1997, kanskje fordi den nettopp het 3 essays. Til gjengjeld nevner han tittelen på sin neste samling, som skal hete *Artikler 2015–2024*.)

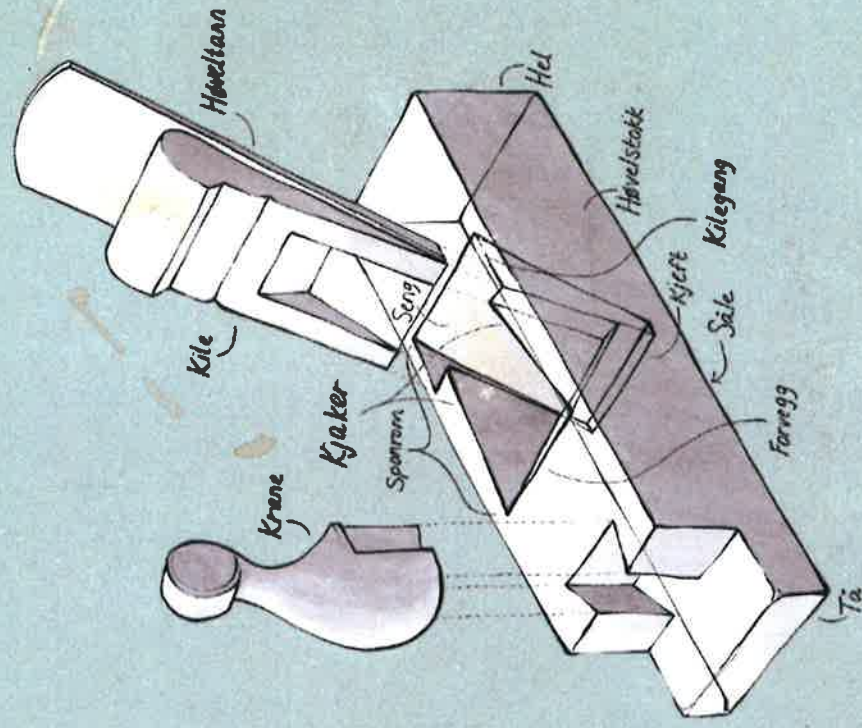
Ordet artikkel er nok det beste. Det kan samle alle de andre betegnelsene på skriftstykker som er mindre enn bøker: stubber, oppdateringer, epistler, traktater, dissertasjoner, monografier, betenkninger, essayer, analyser, stykker, kronikker, kommentarer, utgreidinger (eller hva med «utgreiningar, forgreninger»?).

Det handler uansett om skriftstykker, stykker av skrift. Av dem finnes det gode og mindre gode eksemplarer. De kan ikke bedømmes ut fra etiketten. En mindre god artikkel er selvforelsket, ordgytende og poserende, med uverifiserbare og feilaktige påstander. En god artikkel må være vederheftig og gi reell kunnskap. Samtidig skal den være mer enn bare fakta. Den må inneholde et syn, og aller helst et tvisyn, slik Vinje formulerte det. Frie fabuleringer og rene ordsnirklerier hører hjemme i skjønnlitteratur og petitspalter. Ingen forfattere kan smykke seg med gullmedaljer for å heve seg opp til en generell utsigelsesposisjon, hverken i kraft av sine kåringer eller ved hjelp av essayetiketten. Vederheftighet og tvisyn er det de må tilby leseren. ■

Jon Rognlien (55) er oversetter og litteraturkritiker

KORLEIS Å LAGA EIN HØVEL

Peter Helland-Hansen
Illustrert av Katherine McMillan

HARDANGER
FARTØYVERNSENTER

Til gode Am Mari!
Dykse 18 November 2017

KORLEIS Å LAGA EIN HØVEL

Emne gut, det kjt du ha, hugser eg henn farfar sa -
Skat ditt arbeid framgang vime eg den chrymde siger na
dyt du og eit vortte fime som et heitt å lita på
Hugs att det fyrst, berre då. Vært kvar fager dug du
Lager gjemninga for gramma au!

Innholdsliste

Føreord	s. 5
Namn på høvelen sine ulike delar	s. 7
Litt om korleis høvlane har endra seg	s. 8
Kva verktøy og reiskapar trengst i arbeidet?	s. 10
Kva type høvel skal eg laga?	s. 12
Val av emne til høvelkloss, krane og kile	s. 14
Hovuddimensjonar på høvelstokken	s. 16
Høveltanna - kvalitet og dimensjonar	s. 17
Med eller utan forgat?	s. 18
Framgangsmåte i høvelmakinga	s. 20
Retting av emne	s. 20
Oppmerking av kjest, sponrom og kilegang	s. 21
Korleis laga sponrom og kilegang	s. 24
Korleis laga kile	s. 28
Korleis laga krane	s. 29
Dekor og døyving av hjørne	s. 34
Finpusning av høvelsolen og oppsetting av høveltanna	s. 35
Korleis stemma høvelen	s. 36
Overflatehandsaming og lagring	s. 36
Kjeldar	s. 38

Korleis å laga ein høvel

© Hardanger fartøyvernssenter, 2017

Tekst: Peter Helland-Hansen

Alle teikningar: Katherine McMillan

Utforming og foto: Silje Ensby

HARDANGER
FARTØYVERNSENTER

HARDANGER OG VOSS
MUSEUM

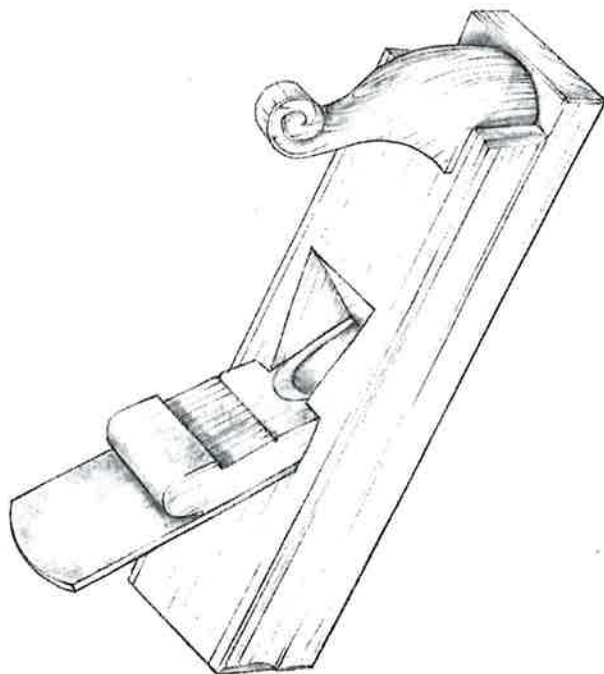
FØREORD

På dei komande sidene vil me gjennom tekst og teikningar skildra korleis me lagar ein pusshøvel. Framgangsmåten er tufta på det me har lært av Jarle Hugstmyr ved Norsk håndverksinstitutt gjennom fleire kurs, samt eiga erfaring med tilverking av høvlar til båtbygging. Framstillinga er ikkje ein dokumentasjonsrapport av tradisjonell høvelmaking i Hardanger, likevel er ein del av ordbruken og kjeldematerialet henta frå dokumentasjon av høvlar i dette området. Det som kjem fram her, samsvarar i stor grad med slik tradisjonsberar Sjur Nesheim frå Granvin laga sine høvlar.

Høvelen er eit viktig verkøy i dei fleste handverk der det skal for-mast i tre. Den har hatt ein sjølvsgad plass i verktøykassa til både husbyggjar, snikkar og båtbyggjar fram til siste del av 1800-talet og mange stader mykje lenger. I mange trehandverk er høvlane den største gruppa av verktøy. I mitt fag, båtbygging, er det ikkje uvanleg at ein nyttar 10-15 ulike høvlar. Alle med utforming og storleik som gjer dei spesielt eigna til ulikt arbeid i byggeprosessen.

I mange tilfelle er høvelen naudsynt for å retta emnet i ein tidleg fase. Likeins kan han vera avgjerande i arbeidet med å gje planken eller bordet rett dimensjon og form. Høvelen er oftast det verktøyet som gjev den avsluttande overflata på gjenstanden, og i nokre tilfelle reiskapen som syter for siste profilen eller staffen. Truleg gjekk nær halvparten av tida med til materialproduksjon før folk hadde tilgang på elektrisk straum og størsteparten av denne tida hadde handverk-aren ein høvel i handa.

I dag har me tilgang på moderne høvelmaskinar og fresar, og kan sjå på dette verktøyet som gamaldags og kanskje litt overflødig. Faktum er at me vanskeleg kan utføra handverk på fagleg nivå med slektene før oss, utan handhøvlane. Husa, møblane og gjenstandane

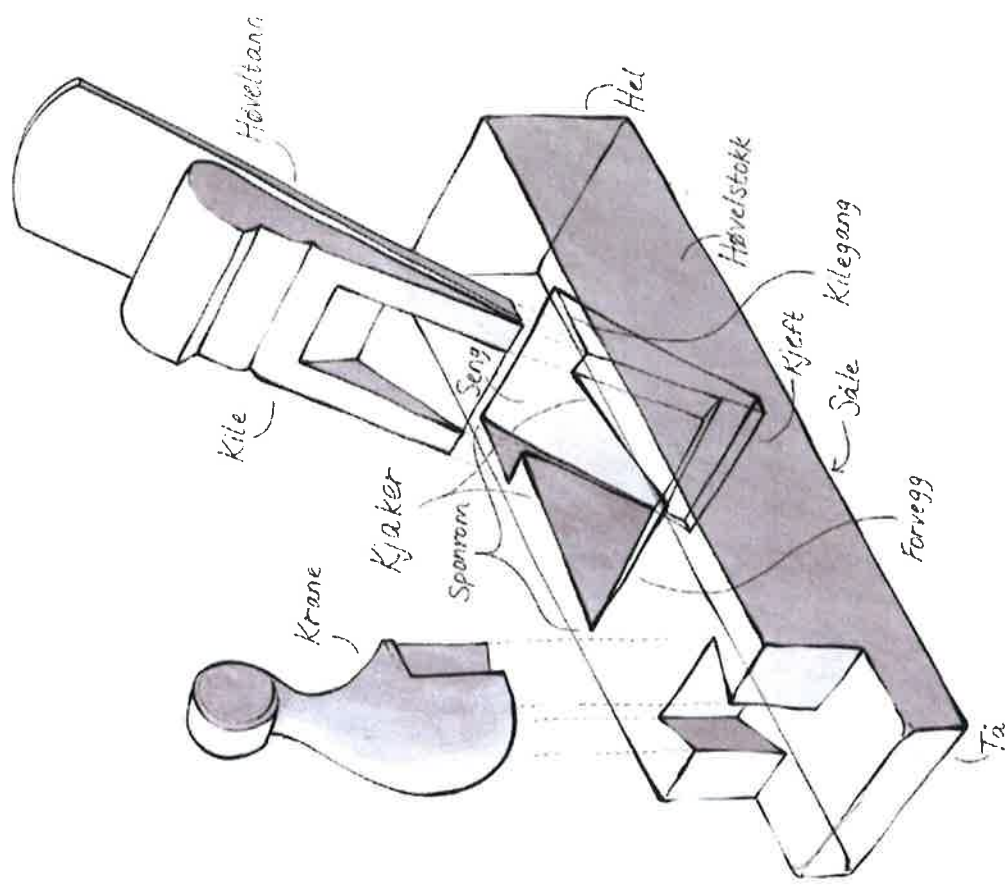

me lagar i dag, ber i stor grad preg av mangel på kjennskap til moglegheitene som ligg i denne gruppa av verkøy.

Det å laga ein høvel frå grunnen, gjev for dei fleste ny innsikt i korleis dette verktøyet fungerer og korleis ein kan få det til å fungera til ulike arbeid. Ein trehøvel er tilsynelatande ganske enkel, men det er mange små detaljar som må stemma før me kan utnytta potensialet som ligg i denne teknologien optimalt. Den som fyrst har erfart kva ein vellaga handhøvel kan gjera, vil alltid syta for at han er med i verktøykassa.

NAMN PÅ HØVELENS ULIKE DELAR

KORLEIS STEMMA HØVELEN

No er me klare til å prøva høvelen. Først stiller me tanna fint og høvlar på eit jamt bord eller ein plank. Jarle Hugstmyr seier at «høvelen skal sjunge medan du arbeider». Er det meir skrubbande lydar, er det noko som må trimmast. Ofte er årsaka at tanna ikkje ligg heilt støtt i senga og vibrerer litt under høvlinga. Høvelen skal kvitta seg fint med sponen. Om han pakkar seg lett, ser me etter om det er noko som grip tak i høvelspona nedst i kjeften. Små justeringar på kilen og nedste del av kilegangen kan hjelpe. Ein høvel som fungerer godt, lagar også fine høvelspon. Solen og eggja må sjølvsgt ha lik form om han skal fungera godt. Finstilling av tanna er også avgjerande. Om høvelen ikkje vil ta, sjølv om du ser eggen nedom solen, ligg feilen truleg i solen. Er han til dømes ørlite vindskeiv eller krum, vert han i ulage. Små justeringar kan bøta på dette.

OVERFLATEHANDSAMING OG LAGRING

Når høvelen er ferdig stemma og ynskt dekor er på plass kan det vera lurt å gje han ei enkel overflatehandsaming. Skifte frå bruk i ein tørr snikkarverkstad til utearbeid vil lett kunna påverka korleis høvelen fungerer. Ein nylaga høvel har også lett for suga til seg av tjøre, kvæ og anna skit. Av begge grunnar er det lurt å smørja høvelen så han vert meir robust. Fleire metodar har vorte nytta; nokon gjev høvelen eit tynt strøk med skjell- eller kvistlakk medan andre nyttar ulike typar olje. Ein metode, såkalla oljekoking, er å tetta kjeften og fylla sponrommet med kaldpressa rå linolje. Når olja kjem ut i endane er høvelen metta og meir motstandsdyktig men også vesentleg tyngre.

Når høvelen ikkje er i bruk er det viktig at han ikkje vert lagra på for tørr eller fuktig plass. Hard tørk kan gje oppsprekking og for mykje fukt vil kunne skada høveltanna. I høvelhylla mi har eg ei list som syt for at tanna ikkje står nedpå underlaget. Likeins prøver eg å leggja høvlane på sida når dei kviler mellom høveløktene.

Godt arbeid!

Kjelder

Farle Hugstmyr, Norsk håndverksinstitutt – Kurs i regi av Bygningsvernseieret Voss/Hardanger.

Maritimt verkstøysminar 2007 - Hardanger Fartøysvernseier

Dokumentasjon av båtbyggjarverkøy, Peter Helland-Hansen, Hardanger fartøysvernseier

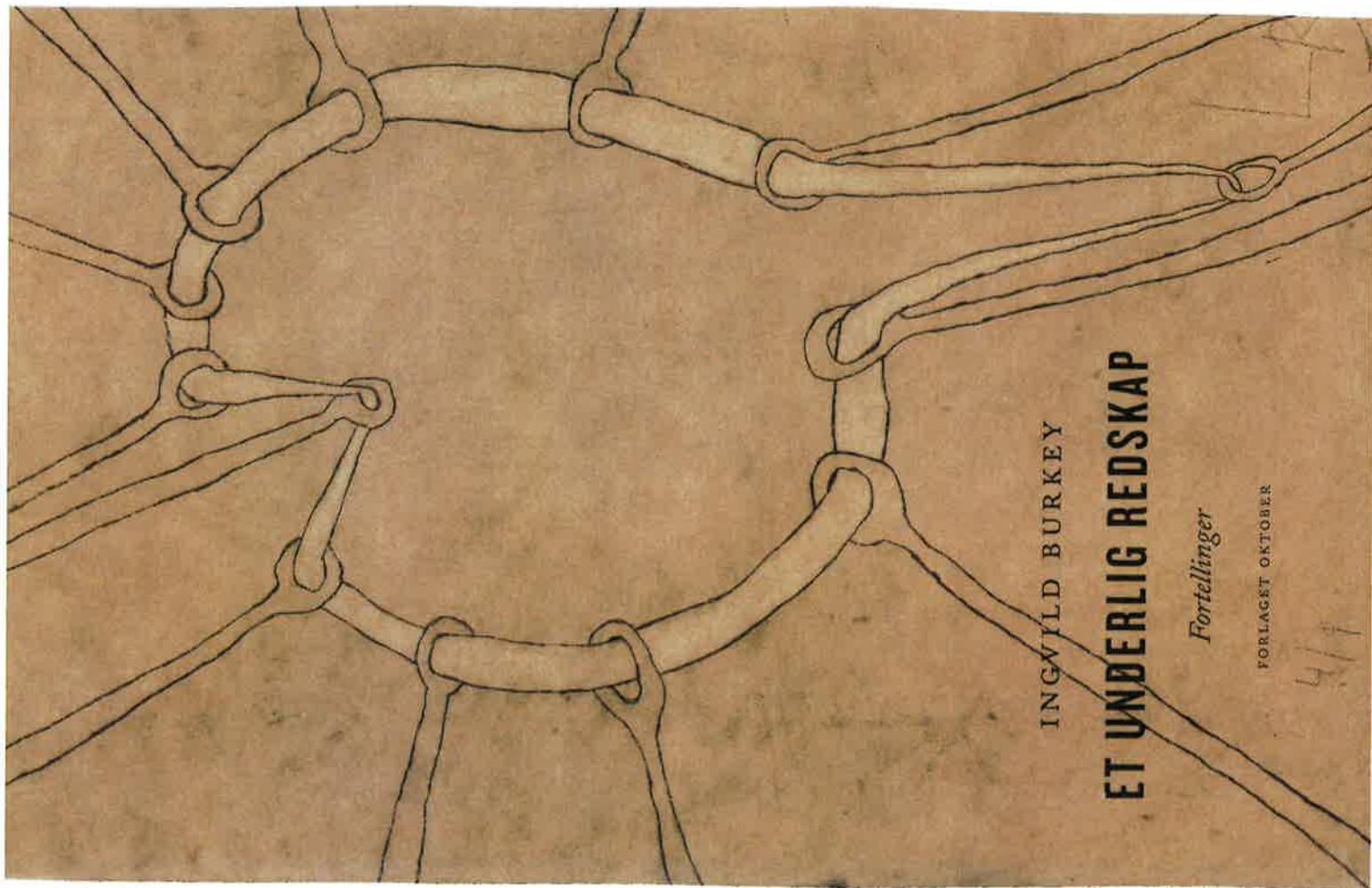
Roald Rennemo, Universitetslektor, Tradisjonelt bygghandverk og teknisk byggingvern, (NTNU)

Alle teikningar er laga av arkitektstudent Kahrine McMillan – Yale University under hennar opphald på Hardanger fartøysvernseier 2016/2017

*Hvor mange før meg har sammenlignet månen med en sølmynt?
Med en sigd? Med en sitron? Hvor mange før meg har beskrevet
mørket som en kappe? Dagligdagse gjenstander: frukt, himmel-
legemer, verktøy. Men jeg blir aldri fortrolig med dem. I smug
stirrer jeg på tingene som en forrykt, mistenksom, nesten hatefull.
Jeg begriper dem ikke. Selv når jeg holder dem i hånden.*

*Et underlig redskap består av nær femti fortellinger. Like
gjærne som de beskriver en norsk hverdag, østeuropeiske
landskap, amerikanske eller sentraleuropeiske byer og ferie-
steder, foregår de i geografiske strøk og tilstander som virker
midlertidige og drømmeaktige. Virkeligheten er hverdagslig
og brutal, gjenkjennelig og fremmed, ofte med spor av vold
og krigserfaringer – idyllen er underlig skremmende.*

Ingvild Burkey stiller grunnleggende spørsmål som leder til
uventede steder, både i verden og i sinnet, hvor det fantastiske
og det realistiske inngår nye og overraskende forbindelser.

REISELIV

Jeg husker at jeg var omringet av små, skinnmagre barn, og at øynene deres var blanke og runde som de små speilene de syr inn i stoffer og kjololiv på bakrommene i den indiske tekstilindustriens fabrikkbrakker. Jeg hadde bare én arm fri, den andre slepte den bulkete Samsonite-kofferten min etter seg, og selv om fluene angrep de svette og utildekkede partiene av huden, leggene, halsen og ansiktet, kunne jeg ikke slå etter dem, for med den frie armen skjøv jeg bort små hornaktige håndflater, og fra tak og døråpninger og utspente plastpresenninger ble hver bevegelse jeg gjorde fulgt av tusen øyne. Hotellet skulle ligge her, på et hjørne, ved siden av Anwar Video Shop, og ha ledige senger til ti tusen rupier natten. Men natten var lenger unna enn noensinne.

Jeg forbannet reisehåndboken, turoperatøren og min egen sjenanse, for hotellet fantes ikke og jeg kunne ikke få meg til å spørre om hjelp, det ville vise svakhet og svakhet var for øyeblikket det siste jeg ville vise, men samtidig ble det mer og mer uutholdelig å kjempe seg videre, jeg var rød i hodet, skulderen verket som om den var klar til å gå ut av ledd, og hadde jeg vært en fri sjel, ville jeg satt kofferten igjen på fortauet, hvor bitte små hender snart ville fikle

INGVILD BURKEY *Et underlig redskap*

© Forlaget Oktober AS, Oslo 2017

Omslag: Johanne Hjorthol

Forsidebilde: Louise Bourgeois, *The Stretch*, 2006. Etsning på papir,

15,4 x 90,8 cm. Foto: Ken Adlard © The Easton Foundation/HONO, Oslo

Satt med Adobe Caslon Pro 11/14

av Mona Persdatter Bekkevad

Papir: 80 g Munken Print Cream 1,8

Trykk og innbinding: ScandBook AS, 2017

Første opplag, 2017

ISBN 978-82-495-1789-3

www.oktober.no

«En stjålet fortelling», «Romertikets nedgang og fall», «Vodka Sour», «Min fars fikener», «Hammer» og «Lukten av gammel snø» ble opprinnelig skrevet på engelsk og oversatt til norsk ved Ingvild Burkey og Johanne Fronth-Nygren.

Sitatet side 170 fra diktet «Un desperat» av Octavio Paz er oversatt av Ingvild Burkey.

Sitatene side 232, 233 og 235 er hentet fra Augustins *Bekjennelser*.

opp låsen og spre det overgående innholdet ut over hele nabolaget, bøker barberhøveler boksershorts og barbiturater, mens jeg gikk videre, tomhendt, befridd for mine plage-ånder. Hva hadde jeg å tape? Penger og pass hadde jeg i et belte rundt magen, gjennomtrukne av svette, tannbørsten kunne erstattes, bøkene var uåpnet, seks kilo religionsfilosofi og esoterisk reiselitteratur, og jeg hadde for flere uker siden sluttet å barbere meg, for å føle meg mindre naken. Til gjengjeld hadde jeg forsøkt å barbere leggene, etter et opptrinn på en busstasjon der mine gullhårete nordiske bein ble gjenstand for et par hundre småbønders intense oppmerksomhet mens de ventet på å reise hjem til landsbyen med sine usolgte utmagrete fjærkre og remser av dinglende tørkede grønnsaker. Samme kveld på hotellet sprøytet jeg medbrakt barberkrem over lår og legger og rakte av den siste rest av hårbust, som jeg spylte ned i det grønsefylte sluket. Etterpå følte jeg meg fremmed for meg selv og samtidig enormt lettet, men i dusjen neste morgen var leggene dekket av et hissig rødt eksem og jeg besluttet aldri mer å bruke shorts, om temperaturen så skulle stige til femti grader. Så barberhøvelene var overflødige, ble skjeget for langt, fikk jeg klippe det, eller vikle det rundt overkroppen, slik man gjorde i Benares, den hellige by jeg hadde reist så langt for å skue.

Den hellige by gyllen skynnende i det hele tatt ukvantisferbar uten kjerne et ekstravagant kaos av hunder, kyr og mennesker virvlende helligdommer solstikk kjøttspidd og gullpagoder hyllet inn i lukten av stekt kjøtt, tungt innviklede hoder, ringlende bjeller, tutende sykler, strunke trafikkonstabler i kolonitidens uniformer, kullsorte fakirer

hvite okser kvelende støvskyer og guder med dyrehoder hengt opp flådd fra lange kroker i markedslivet en bevegelse i ånden som river av verdens slør trer kroker gjennom huden lar seg heise opp over den transedansende massen svette blandet med røyken av karamellkoking seige remser av fluespist sukker og fett skrappt bort fra ribbein og hofter viklet inn i hvite kleder rundt fuktig hår i oppstigningen fra den hellige floden, ett mareritt avløser et annet idet du våkner på hotellrommet og stirrer opp i takviftens ustøtt roterende propell.

GJENNOM UNDERJORDISKE KATEDRALAR,

KJARTAN

FLØRSTAD

LUFTSLOTT OG REVOLUSJONÆRE RUINAR

Vigmostad Bjørke

COPYRIGHT © Forlaget Vigmostad & Bjørke AS 2017
GRAFISK PRODUKSJON: John Grieg, Bergen
BOKDESIGN OG SATS: Øystein Vidnes

PAPIR: Fly Weiß 100 g
BOKA ER SETT MED 9,5/12 pkt. Tundra,
Dosage av the Pyte Foundry & Source Sans Pro

1. opplag 2017
ISBN 978-82-419-1213-9

Spørsmål om denne boka kan du rette til
Forlaget Vigmostad & Bjørke AS
Kanalveien 51
5068 Bergen
Telefon 55 38 88 00
Eller e-post til
post@vigmostadbjorke.no
www.vigmostadbjorke.no

Det må ikke kopierast frå denne boka i strid med åndsverklova
eller avtalar om kopiering som er gjorde med Kopinor.

Delar av kapittelet «Oppgjer med avantgarden» er tidlegare trykt
i artikkelen «Stalins barn» i Morgenbladet (29.01.2016). I anna form
er kapittelet «Den ytterste grensa» offentliggjort som «Das Jahr der
Wende» i Neue Zürcher Zeitung (03.06.2016).

Forfattaren og forlaget har motteke støtte frå Fritt Ord.

4.2 DEN YTTERSTE GRENSA

Der Norge er kosmopolitisk. Pikene på Broen. Ved Schengens yttergrense

E

ETTER 1977 HAR eg vore tallause gonger tilbake i Kirkenes og Bjørnevatn, og mange gonger på andre sida av grensa som ein gong var jernteppet. I litterære samanhengar for det meste, ofte i regi av dei dyktige jentene i Pikene på Broen i Kirkenes, slik som hausten 2014. På veg austover mot det russarane kallar Moderlandet, kjørte vi privatbil via Petsjenga denne gongen, og eg hugsar ikkje minst kor mykje Tolstojevskaja gledde seg til å stoppa ved den svært enkle vegkroa som er innreidd i vegarbeidarbrakkene ved Titovka, for endeleg å få seg skikkeleg russisk mat, rugbrød med sjølvfiska og fersksylta laks.

Litterære ærend altså, men ikkje denne gongen. I oktober 2014 blei frigjerings av Finnmark markert på norsk og russisk side, med utanriksministrane Børge Brende og det russiske råskinnet Sergej Lavrov i spissen for meir og mindre entusiastiske delegasjonar og for eit variert program med mange deltakarar. Det var minnemarkeringar ved monumentet over sovjetsoldaten på Haganes i Kirkenes og ved frontlinja i Litsadalen midt mellom Kirkenes og Murmansk. Ryktet fortalde at utanriksminister Lavrov hadde tenkt å komma innom framsyninga på gamle Ritz i Kirkenes for å høyra sin personlege favoritt Sasja Skljær opptre. Hus forbi, ingen Lavrov dukka opp. Entusiasmen for å feira jubileet virka i alle fall større på russisk enn på norsk side, for å seia det forsiktig. Alt gjekk føre seg i høviske og avmålte former, og snart hende det ting som skulle auka spenningsnivået i nordområda endå fleire hakk.

Om den økonomiske krise var seint ute, kom den store flyktningstraumen i 2015 til Norge samtidig med at migrasjonsbølga nådde

resten av Europa. Men den dukka opp ein uventa stad, ved Schengen-samarbeidets yttergrense i nord, i den delen av landet som både geografisk og sosialt ligg på diametralt motsett kant av det rike oljefylket Rogaland.

Følgjer ein norskekysten heile vegen nordover og austover, kjem ein til slutt til Finnmark fylke og Sør-Varanger kommune ved Barentshavet, der grensebyen Kirkenes ligg like langt aust som Istanbul og Kairo. Dette har alltid vore den kosmopolitiske delen av Norge. Medan resten av landet var lutheransk, einspråkleg, homogent, var det nordpå vanleg å møte fleirspråklege finnmarkingar som samtala uanstrengt seg imellom med samisk, skandinavisk, finsk eller russisk som førstespråk. Ein finskfødd same med bustad i Norge og arbeidsplass i Russland er ein heilt gjengs figur.

I det høge nord markerer elvane Grense Jakobselv og Pasvik framleis ei av dei skarpast overvaka og minst kjende grensene i Europa. Sidan grensekommissjonen i 1826 har Norge og Russland (med eit finsk mellomspel i åra 1919–1944) møtst her i ei skiljelinje som markerer djupe kulturelle, språklege, etniske og politiske skilnader. Under den kalde krigen var dette den einaste staden i Europa der NATO grensa direkte mot Sovjetunionen. På russisk side er området framleis tungt militarisert. Berre nokre få kilometer frå norskegrensa låg Sovjetunionens og ligg Russlands hovudbase for strategiske ubåtar. Tradisjonelt har den norske grensestyrken vore ein symbolsk infanteribataljon, med tyngda av landforsvaret plassert i det ville fjellterrenget i indre Troms. Ved eit sovjetisk angrep var det venta at hovudstyrken på kort tid ville kryssa det flate landskapet i Nord-Finland og gå inn på norsk område ved samehovudstaden Karasjok. Så seint som på 1980-talet øvde eg saman med mi infanteriavdeling på å føra opphaldande strid for å avleia delar av angrepsstyrken nedover Tana-dalen. Det blei mange tilbaketrekkingar før kapitulasjon eller utsletting på den siste breidda ved Ishavskysten.

Trass i alle forskjellar har grensetilhøva mellom Norge og Russland vore eit oppbyggeleg eksempel på godt naboskap mellom to inkommensurable og svært ulike nasjonar. Sjølv under den kalde krigen herska det fred og fordragelighet. Hausten 1944 frigjorde Den

raude armeen denne delen av Norge frå nazistisk okkupasjon gjennom eit felttog som kosta over tjue tusen sovjetiske soldatar livet, over to tusen av desse fall på norsk jord. Med opne armar tok finnmarkingane imot dei sovjetiske frigjerarane, som til gjengjeld oppførte seg som eksemplariske okkupantar. «Få okkupasjonsarmear i verdenshistoria vil kunna oppvisa eit så flekkfritt ettermæle», skriv militærhistorikarane Gyllenhaal og Gebhardt.

I dag er rundt 10 prosent av innbyggjarane i Sør-Varanger russarar. Dei arbeider som lærarar og bibliotekarar, i varehandel og i verftsindustri. Minnet om det historiske vennskapet står framleis sterkt på begge sider av grensa. Frå ein forfattarkonferanse i Kirkenes tidleg på 2000-talet minnesteg at dei nervøse utanlandske deltakarane fåfengt prøvde å formana dei fastbuande om kor farleg det var å bu så nær russegrensa, og at dei burde vera langt reddare for russisk aggresjon enn dei såg ut til å vera.

Minnet om det historiske vennskapet står framleis sterkt på begge sider av grensa, men har blitt utfordra av den nye spenninga i Europa, med NATOs ekspansjon austover og den russiske annekteringa av Krim. Spenninga stig, så kraftig at den norske forsvarsministeren i samtale med CNN i 2015 følte seg kalla til å spå om all framtid, ved å seia at «forholdet til Russland *aldri* vil bli som før». Ikkje sidan 1967 og midt under den kalde krigen har det vore store militærøvingar så nær russegrensa. I mars 2015 trente norske styrkar på vinterkrig i Finnmark fylke under øvinga «Joint Viking». Ein gigantisk NATO-manøver med 25 000 soldatar er planlagt i området i 2018.

For den politiske eliten har «vor Grænse mot øst» alltid vore av vital betydning. Elles har denne ytterste utposten mot nord og aust vore ganske ukjend ikkje berre i Europa, men for nordmenn flest.

Fram til hausten 2015.

Då tok brått den store flyktningstraumen frå Midtausten til å nå Norge – over grensa mot Russland i nord. Den vesle grensestasjonen *Storskog* blei ein gjengangar i nyhetene. Ved *Storskog* var det gamle jernteppet på austsida av grensa erstatta av Schengen-avtalens *Festung Europa* i vest.

Men flyktningane let seg ikkje stoppa. Først passerte dei grensestasjonane ein og ein til fots, så eit titals om dagen, så hundrevis, til

slutt kom fleire tusen. Då var den arktiske vinteren, med kuldegrader ned mot 30–40 minus, i ferd med å festa grepet.

Å komma til Storskog frå russisk side er inga smal sak. Den nærmaste storbyen Murmansk ligg tjue mil unna. Dit kan ein komma sørfrå med tog og russiske innanlandsfly. Frå Murmansk er det bilveg og jernbane vidare vestover Kola-halvøya, forbi stader som gruvebyen Zapoljarnij og i respektfull avstand til militæranlegga i Petsjenga. Frå Nikel, industribyen som er godt synleg frå norsk side av Pasvik-elva, er det sjeldan offentleg transport ned til grensa. Vegen går gjennom strengt overvaka militært område med kontrollpostar, sperresoner og piggtrådgjerde, umulig å passera utan visum og spesielt løyve.

Men her kom dei; flyktningar frå Syria, Irak, Afghanistan hadde tatt den lange reisa mot nord gjennom Russland, og avslutta med å gå eller sykla – på trøsykkel i arktisk klima – den siste mila frå Nikel ned til grensa på Storskog. Først då oppdaga den norske regjeringa, med det høgrepopulistiske Fremskrittspartiet i spissen, for alvor den fjerne grensa mot Russland, og at det på den andre sida eksisterte eit naboland med store ressursar og ny vilje til å gjera seg gjeldande i verden.

Glokalt, om ein brukar det ordet, hadde det norske samfunnet lenge levd sitt eige, oljesmurde liv, upåvirka av nedgangstidene. 2015 var året då resten av verden trefte landet med stor styrke.

TIL VENSTRE: Sovjetmonumentet i Kirkenes.
Foto: Clemensfranz / Wikipedia
TIL HØGRE: Bygging av gjerde ved Storskog grensestasjon i 2016.
Foto: ITAR-TASS Photo Agency / Alamy Stock Photo

I OVER 40 år har Kjartan Fløgstad reist i Russland. Frå Sibir til Austersjøen, frå Svartehavet til Kolahalvøya har han sett stadig nye sider av eit forunderleg naboland. No reiser han austover på ny – 100 år etter den store revolusjonen.

I denne boka oppsøker Fløgstad restane av Sovjetunionen slik dei ser ut i dag – arkitektur, byplanar og monument, både revolusjonære ruinar og fråflytta luftslott, utopiar og mareritt. Både i dagens Russland og i andre delar av den tidlegare Austblokk spør Fløgstad kva som står att av dette korte hundreåret med sovjetsosialisme. Og ikkje minst: Kva betyr desse minna i dag? I mur og glas og stål og betong og laminat er ein særeigen arv framleis med oss, rett over grensa til Russland, som minne om draumen om eit anna samfunn.

Dette er òg ei personleg reise gjennom fem tiår av historia til det store nabolandet vårt i aust.

Boka er rikt illustrert.

KJARTAN FLØGSTAD har skrive over tjue romanar og ei lang rekke essaysamlingar, dikt, skodespel og biografier. Han studerte opprinneleg arkitektur ved NTH, men skifta snart til litteratur- og språkvitskap. Han har mellom anna fått Nordisk Råds litteraturpris, Aschehougprisen, Kritikerprisen, Noregs Mållags pris, Brageprisen og Gyldendalprisen.

Vigmostad Bjørke

www.vigmostadbjorke.no

ISBN 978-82-419-1213-9

9 788241 912139

A photograph of a wooden wall with a clock and a red door. The wall is made of vertical wooden planks. A small, square, white clock with a decorative top is mounted on the wall. The clock face has black numbers and hands. Below the clock, two dark, pinecone-shaped pendulums hang from a chain. To the right of the wall is a dark red door with a black handle and a keyhole.

RUNE JOHANSEN **HIV MANNSKJITEN**

Hiv mannskjiten
© Forlaget Press 2004

4. opplag 2007

Alle fotografier er tatt av Rune Johansen

Boken er utgitt uten noen form for støtte fra det offisielle kultur-Norge

Design: Bengt Olsson, Concorde

Papir: Arctic Volume 150 g

Fonter: DIN

Grafisk produksjon: T.I. Trykk as/Preses Nams, Latvia

ISBN 978-82-7547-158-9

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med Åndsverksloven eller avtaler om kopiering med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningskrav og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forlaget Press, Kongensgt. 2, 0153 Oslo
www.forlagetpress.no

ISBN 978-82-7547-158-9

9 788275 471589

www.forlagetpress.no

press

NANSEN SKOLENS SKRIFT SERIE

Innblikk
og utsyn

Red.: Peder Chr. Kjerschow

2005/2006/2007

Denne utgaven av *Nansenskolens Skriftserie* rommer artikler fra tre års virksomhet. Tittelen **Innblikk og utsyn** antyder at boken denne gang ikke bare gir utsyn mot temaer utenfor skolen, men også et blikk inn i skolens virksomhet sett fra enkeltmenneskers ståsted.

Boken har fire temaområder:

I ettertankens lys – Nansenskolen 40 år etter
samler bidrag fra sommerens 40-årsjubileum for elevkullet fra 1966/67. Under overskriften **Kunst og refleksjon** finner man fortrinnsvis artikler om litteratur og litterær virksomhet, bl. a. om Ibsen, Hamsun, Børli og Thomas Mann. I gruppen **Mellom handling og besinnelse** er det artikler om Levinas' fundamentalettikk, om Hans Jonas' globale etikk, om Holocaust, om godt politisk styre og om internasjonal strafferett. Under **Mennekets vei – mellom det vertikale og det horisontale** problematiseres religionens egenart og rolle i to artikler, mens de to avsluttende artiklene behandler spørsmål angående hhv. en klasserelse og identitetsdannelse på Grønland.

ISBN 978-82-92237-04-5

9 788292 237045

Nansenskolen skriftserie nr. 4/2005/2006/2007

Innblikk
og utsyn

Red.: Peder Christian Kjerschow

NANSENSKOLEN
NORSK HUMANISTISK AKADEMI
Lillehammer 2007

© Nansenskolen Norsk Humanistisk Akademi

ISBN 978-82-92237-04-5

ISSN 1502-3524

Skriftserien er utgitt med støtte fra *Nansenskolens Venner*.

Utgiver:

Nansenskolen

Norsk Humanistisk Akademi

2609 Lillehammer

Forside: Vegard Stalsberg

Sats og trykk: Valdres Trykkeri, Fagernes

Arne Hugo Stølan

Å være eller ikke være (i skriveprosess)¹

En av de aller sterkeste livsopplevelsene mine er knyttet til min første virkelige skriveprosess. Det er det jeg kaller den: min første virkelige skriveprosess, for den opplevdes som virkelige enn både stiloppgavene på skolen og avisskriveriene som jeg bedrev på denne tida. Ja, jeg må faktisk si at jeg opplevde den som virkelige enn virkeligheten. Det høres kanskje romantisk ut, men det var veldig realistisk. Det skjedde på en kirkegård i Drammen. Det siste året hadde jeg som ung energisk journalistpire kastet meg ut i diverse beordra og frivillige skriveoppdrag slik som pengerot i Blindeforbundet, bankran i Skotselv, og det fargerike felleskapet i drabantbyen Fjell. Nå hadde jeg begynt å tvile på det journalistiske språket sin funksjon og dette språket sitt forhold til min indre virkelighet. Jeg hadde begynt å gå lei. Jeg hadde tatt meg et frikvarter, et skjebnesvangert frikvarter skulle det vise seg, på en benk mellom gravstøttene, det er ut i august, ettermiddagssola gløder, og trafikkusset blander seg med lavmælte vindkast gjennom trekronene, og så skjer det noe. Det starter med en rytme, en langsom, litt sår rytme, rytmen får bilder, og bildene får ord. Og plutselig står ordene der, skribla på en papirlapp, mitt første «virkelige» dikt, jeg tror det handler om livet, døden og evigheten og jeg stirrer nærmest vantro på bokstavene: Har jeg skrevet dette? Var det mulig? For dette var noe annet enn all verdens reportasjer og intervjuer. Dette var «the real thing».

1. Artikkelen er en bearbeidet versjon av et foredrag holdt på Nansenskolen under Litteraturfestivalen på Lillehammer 2007.

Med denne krøllete papirlappen stormet jeg ned i byen, og rev opp døra til nærmeste utested, et brunt og forslitt skjenkested, og jeg ropte ut over forsamlings av slitne, litt sammensunkne indidder rundt bordene at jeg hadde skrevet et dikt, mens jeg viftet triumferende med denne papirlappen, som om den var verdens største pengeseddel. Og jeg sendte lappen rundt bordene, så de kunne få se selv, forskjellen på det språket som bare etteraper virkeligheten og det språket som uttrykker sin egen. Responsen var heller lunken, den begrenset seg til noen skuldertreknninger og litt uklar mumling. Flere mente til og med at dette her var ren bløff. Ti-femten ord på en papirlapp, hva var nå det? Og jeg tuslet temmelig skuffet ut, fast bestemt på ikke å gi meg.

Det gjorde jeg da heller ikke. Jeg opplevde jo livet mer intenst og meningsfullt når jeg fikk ideer og arbeidet med dikt. Jeg var på nippet til å si: «jeg skriver dikt, altså er jeg til», og jeg opplevde dager uten skriveprosess som fattigere på livskvalitet. Det var både sjokkerende og befriende. Det gikk altså an å bruke språket på andre og mer personlig sannferdige måter. Virkeligheten var ikke bare noe å referere fra. Virkeligheten var ikke ferdig skapt, den inneholdt en ukjent faktor, en skapende kraft som jeg var en del av, og som jeg ville bruke.

Men jeg skjønte jo også snart at en livsvei basert på slike skriveprosesser lett kunne bli et «være eller ikke være» på en langt mer direkte måte. Jeg måtte nemlig snart innse at jeg ikke var noe naturtalent. Følelsene omkring diktene skygget ofte for det som rent faktisk sto på papiret. Jeg opplevde inspirasjon som en forutsetning for skriving. Men når inspirasjonen ikke var der, hva da? En høst fylt opp med diktskriving ble avløst av en prosaisk og temmelig kraftkrevende vinter, med få poetiske gullkorn, men mange en- og tospaltene med meldinger fra lensmannskontorene i Nedre Eiker, Modum og Krødsherad.

Det jeg vet om den personlige skriveprosessen 30 år senere, og etter åtte diktsamlinger, er ikke veldig mye. Jeg vet nok litt mer nå enn jeg gjorde i Drammen på 70-tallet. Men det jeg vet om skriveprosessen generelt er bare det alle andre også vet: at forfatteres skriveprosesser er like forskjellige som forfatterne selv.

Komme-i-gang-strategier og framdriftsplaner som fungerer for en forfatter, fungerer ikke for en annen. For noen er skriveprosessen en vedvarende tilstand og bøkene yngler med både en og flere utgivelser i året. For andre, slik som jeg, er skriveprosessen en litt mer sporadisk gjest. For atter andre kanskje en engangs- eller togangsopplevelse.

For meg er skriveprosessen som et problematisk og motsetningsfylt ekteskap, med overraskelser, uoverensstemmelser, fravær av samliv og periodevis utroskap. Mine første inspirerte nedskrivninger av grensesprengende dikt kan her kanskje betraktes som den første gjensidige forelskelsens sødme, med dens iboende ukritiske, forføriske, ja, forblindete holdning til realitetene i forholdet. Det har vært et av-på-forhold, men med en slags stabilitet i bønn, som det heter, men det har ikke vært en planlagt stabilitet. Det er slik det har blitt gjennom årene. Først lengre perioder uten skriving; så en slags registrering, småskriving, notater, en form for lagring, oppmagasinering. Og så en mer intensiv skriveprosess, kanskje opptil et halvt år, dels med utgangspunkt i det som allerede er skrevet, dels ut ifra nye ideer som følger i dragsuget.

Den verste varianten av skriveprosessen jeg vet om er den uteblitte skriveprosessen, den som skulle vært i gang for lenge siden, men som nekter å innfinne seg. Det er nå du gjerne treffer folk som spør: «Hva skriver du på nå da.», og følger opp med rapporter fra sine egne overaktive liv...

Selv trenger jeg ikke bare tid på å skrive, men også på å for-døye det jeg har skrevet. Å starte på en ny skriveprosess umiddelbart etter den forrige har aldri fungert for meg. Det har blitt bare tull.

Og en forfatters primære jobb er vel å være i skriveprosess. Uten skriveprosess ikke noe forfatterskap, ingen forfatter. I slike lengrevarige skrivepauser trøster jeg meg kanskje med den gamle vitsen om hvor mange zen-buddhister som trengs for å skru i ei lyspære? Det er jo som kjent to. En som skrur i lyspæra og en som ikke skrur i lyspæra. Overført på skriveprosessen skulle det bety at når jeg skriver er det en som ikke skriver, og omvendt.

når jeg ikke skriver, er det en inni meg som skriver. Det lyder fantastisk. Men stemmer det? Uansett blir ideen om den indre kreative skriver en mager trøst, jo lengre tid som går uten at kreativiteten gir seg mer håndfaste uttrykk.

Den ønskede, men uteblitte skriveprosessen er ydmykende. Jeg begynner med stigende melankoli, kanskje også med innslag av selvpoppiggelse og selvdestruktive tanker, å huske tilbake på tidligere skriveprosesser, som er et definitivt blindspor, jeg vet det. Ingen tidligere bøker, tidligere ahaopplevelser, tidligere gullkorn, råd og vink, hjelper meg nå. Jeg sitter i et nullpunkt, jeg sitter og kjenner på trykket som stiger. Nå må det skje noe snart, hvis ikke så...

Den uteblitte skriveprosessen går hos meg gjerne over i en affilignende tilstand, med mye mumling, språklig babbel, skrivemessig sikling og harking. Jeg skjønner ikke hva jeg forsøker å si. Jeg skjønner ikke hvorfor det har blitt så viktig å si det jeg ikke skjønner. Og naturligvis skjønner jeg da heller ikke hvordan jeg skal si det. Og den indre kritikeren sitter som et rovdyr på skulderen, parat til å slå ned på hvert minste forsøk på å skrive noe holdbart.

Jeg vet ikke hvordan den uteblitte skriveprosessen plutselig kan forvandles til å bli den aktualiserte skriveprosessen. Er det en bestemmelse som starter dypt nede i viljeslivet? Som sier: nå er det nok, nå får vi komme i gang? Er det en ytre tilskyndelse? Et blikk på kontoutskrifta? Revisors telefon om en forventet skattemell på 54.000? Er det en forløsende leseropplevelse? Som sagt, jeg vet ikke, kanskje flere ting samtidig, Kanskje en bagatell, en filleting.

Mer konstruktiv enn den uteblitte skriveprosessen, men like fullt ganske frustrerende, kan den feilslåtte skriveprosessen være. Jeg tror jeg har funnet språket, stoffet, tematikken, jeg tror at her, i dette frodige landskapet skal jeg dyrke og odle fram det nye litt-rære arbeidet mitt. Så viser det seg at jeg har vært på bærtur i stedet. Jeg har vært på feil bærtur.

For mange år siden ville jeg fornye petrarcasonetten, som har bestått sin prøve i over 500 år. Nå var tida kommet for en total

revitalisering. Det gamle rim- og rytmemønsteret skulle beholdes, men bildene skulle være moderne, de skulle fange tidsånden i en slags nyskapende letthet som skulle få Welhaven til å framstå som en primitiv epigon. Kanskje spilte det inn at jeg bodde i Bergen, Welhavens fødeby, på dette tidspunktet, og at været var sensasjonelt godt til å være Bergen. Et halvt år og femti sonetter senere var jobben gjort. Noen uker etterpå kom det nedslående brevet fra forlaget. Og så kom regnværet.

Bare en viss erfaring har etter hvert hjulpet meg i å skille den feilslåtte skriveprosessen fra den mer levedyktige, slik at jeg nå tidligere kan sette på nødbremsene, før toget sporer helt av. Likevel ligger noe av den viktigste læringen kanskje her. Ved nettopp å spore av og mislykkes, gang etter gang, skjerpes erfaringen og forståelsen av hva som ikke fungerer. Man må rett og slett torde å mislykkes for i neste omgang å kunne lykkes. Mye god trøst finnes her i historiene om mange forfatters mislykte skriveprosjekter og selvpølevde motgang. Og for egen del vil jeg tro at «Bergsonettene» gjorde noe med rytneforståelsen i de såkalte ubundne diktene mine. De ga meg en form for komplementærtrening, der jeg kanskje ble bedre på ett felt ved også å trene på et motsatt.

Jeg opplever det å komme i skriveprosess og være i skriveprosess som å kjøre inn i en tunnel. Det er som om blikkfeltet snevres inn og blir mer fokusert. Først er det mørkt og kaotisk, men bevegelsen fortsetter, og den blir kraftigere. Det skjer når prosessen begynner å dra sammen med meg, som om noe i prosessen selv vil komme til uttrykk. Enda mer trykk blir det når jeg begynner å ane, lenge før jeg ser det, at tunnelen også har en åpning og at lyset fra åpningen er med og drar prosessen igjennom. Jeg vet dette er velbrukte metaforer, men jeg har ikke funnet noen bedre og mer relevante. Det er nå jeg gjerne ser – eller kanskje tror jeg ser – sammenhenger i de tekstene jeg har laget, sammenhenger som ikke er uttenkte, men som likevel passer inn i en helhet. Jeg ser at dikt nr 25 er en slektning til dikt nr 8. Og det er som det skal være at de nå befinner seg i samme familiealbum, men ikke på samme side.

For meg er det også viktig at en skriveprosess – på et eller annet tidspunkt – munner ut i noe konkret, det vil si en ny utgivelse. Jeg må være ærlig nok til å innrømme det. Å være i skriveprosess er vel og bra, men jeg ønsker jo også å være en forfatter som utgir bøker.

I etterpåklokskapens lys vil jeg derfor ta opp noen aspekter ved skriveprosessen som har vært viktig for meg, særlig i forhold til utgivelsene jeg har bak meg.

Bok 1: Å skrive fram en sammenheng

Jeg satt der med en uoverskuelig mengde tekster og dikt som sprikte i alle retninger. De var skrevet gjennom år, noen som enkle bilder, kjappe observasjoner, andre mer episke, fortellende. Nå skulle de sys sammen til en helhet. Jeg fikk da ideen om å innføre en slags jeg-forteller og sette denne figuren inn i en halv-episk rammefortelling om kjærlighetens evindelige forkledninger og maskespill. Dermed dukket nye tekster opp, de gamle ble rensket og føyd inn i hovedrammen. En ny ide om helheten i sammenhengen hjalp altså skriveprosessen fram det siste avgjørende stykket.

Bok 2: Å starte fra scratch

Tekstlagrene var tømt, alt som kunne brukes var brukt, alle dikt og tekster jeg hadde sett et snev av potensielle i, var bearbeidet eller forkastet. Men viljen til å lage noe nytt var ikke brukt opp. Kanskje var jeg også påvirket av enkeltpersoner i det såkalte litterære miljøet, som mente at det var bedre å klemme til med andre boka med det samme enn å gå og file på den i årevis. Da kunne jo debutten bli «glemt». Senere hørte jeg andre si akkurat det motsatte... Uansett, en dag bestemte jeg meg for å skrive ei ny sammenheng, jeg hadde ingen klare ideer og ingen ferdige, ikke engang halvferdige dikt. Jeg satte det første hvite arket i skrivemaskinen uten å ane hva som skulle stå der. Jeg satte press på meg selv. Skriv! Nesten hver eneste dag fortsatte jeg med dette. Det ble en

lang og krevende skriveprosess, også sterkt påvirket av sideløpende lesning av enkelte andre forfattere. Det var som jeg i denne nye situasjonen hadde blitt en mer skjerpet leser, jeg innbilte meg at jeg forsto mer, at jeg lærte mer om forskjellige skrivemåter, og det bakenforliggende temperamentet. Jeg følte i perioder at jeg hadde fått mange nye venner, det var en verden der ute av forfattere som kjempet og skrev, som ville meddele seg, og som gjorde det på utrolig forskjellige måter. Jeg opplevde den enorme inspirasjonen, også skrivemessig, som ligger i nærlesningen av andre forfatterskap. Var jeg en del av dette merkelige og befriende fellesskapet? I perioder følte jeg det slik. Da råmanuset lå der, et halvt års tid senere, følte jeg det mer enn noensinne. Og etter avsluttende bearbeidelser og åpning hos forlaget ble jeg sengeliggende i flere dager. Jeg følte meg tappet for krefter, og drømmelivet gikk på høykant, med ord og setninger i uklare koblinger og sammenhenger, og ark det sto noe viktig på, og som jeg til min fortvilelse oppdaget at jeg hadde glemt da jeg våknet.

Bok 3: Det forløsende startskuddet. Flyt og motstand

Jeg våkner mye tidligere enn vanlig, med en slags ny klarhet i hodet, og med et par setninger på tunga som jeg ikke vet helt hvor kommer fra. Dette skjer etter mange måneder med tilnærmet svart skjerm på poesifronten. Ingen spennende språkbilder. Ingen ideer, verken små eller store. Bare et lengrevarig opphør av skriveimpulser.

Denne morgenen setter jeg meg til igjen, jeg gjør det med en slags tiltro, med et par setninger i bakhodet, og jeg kommer raskt i kontakt med noen bilder og forestillinger som virker nye. I løpet av et par timer ligger fem-seks nye dikt på skrivebordet. De har kommet uten større motstand. Dette er det gode, forløsende startskuddet. Det kommer flere dikt, og jeg går inn i en flytsone der enkeltidiktene griper hverandre i halen så å si. Snart danner de en sammenhengende bolk. Jeg begynner å ane en tredelt struktur i samlingen jeg så vidt har begynt på, og denne anelsen hjelper

meg til å fortsette arbeidet. Den videre skrivningen veksler likevel kraftig mellom god flyt og stor motstand. Det er som om to skrivemåter kjemper mot hverandre. Er jeg i krig mot meg selv, tenker jeg, men jeg fortsetter og gjør prosessen ferdig, og jeg avslutter med en voldsom detaljfokusering. Ikke en linjedelning eller tegning skulle overlates til tilfeldighetene. Som en gnien perfektjonist satt jeg der, ved enden av skriveprosessen, og vurderte kommaer, semikolon og punktum, som om en tegnfeil ville ødelegge hele leseropplevelsen.

Bok 4: Å skrive på en rytme

Rytmene kom først. Det var en blanding av bundne og frie rytmer, som en sang det ikke skulle settes melodi til. Med rytmen kom bilder, de kunne vært hentet fra ei surrealistisk barnebok. Det dreide seg om en hane, en prest, en jeg-person og en båtreise. I ettertid har jeg en mistanke om at jeg hentet ubevisst inspirasjon fra Jakob Sandes «Gåsa og katten og hanen». Jeg var da også småbarnsfar på dette tidspunktet, og denne sangen lå høyt på minsteguttens hitliste, den ble sunget så å si hver kveld. Senere ble det klart at disse rytmiske, absurde billedikta skulle brytes mot mer konkrete, realistiske prosadikt, og i arbeidet med dem dukket stadig flere egne barndomsopplevelser opp. Jeg begynte å skrive ned brokker og enkeltbilder av dem. I den videre skriveprosessen ble det klart for meg at min egen barndom var mer kompleks og mangetydig enn jeg hadde vært klar over til da. Den var ikke bare uskyldig, ikke bare harmonisk og uproblematisk. Den barndommen jeg gjenoppdaget hadde flere og mørkere undertoner, den var mer preget av motsetninger mellom noe skjebnetungt og noe frihetlig. Å oppdage det og søke etter et språk for det var ikke bare enkelt.

Bok 5: Skriveprosess og skrivested

Jeg leide meg et hus i Syd-Frankrike for tre uker og kjøpte inn ei kasse rødvin: her skulle det lages diktsamling. Kombinasjonen av

ekstotiske omgivelser, strålende sommervær og billig vin virket uslåelig, skrivemaskinen ble mer og mer samarbeidsvillig etter som dagene gikk, og jeg dro hjem med en bunke dikt jeg betraktet som en blanding av sublim filosofi og frodige livsbejaende sansninger. Konsulenten på forlaget var ikke enig, han var bekymret, en bekymring som strakte seg ut over det litterære og inn i det psykiatriske, om jeg forsto ham rett. Noen fransk åpning var det iallfall ikke snakk om.

Alkohol har aldri hjulpet meg til å skrive bra, dessverre, den har kun resultert i noen feilslåtte skriveprosesser. Min franske erfaring har også gjort meg tilbakeholden med å tro at skriveprosessen min må starte på et bestemt sted, og gjerne langt unna der jeg befinner meg til daglig. Når jeg er i skriveprosess spiller stedet ingen rolle. Det er når jeg ikke er i kontakt med skriveprosessen at de fysiske omgivelser er feil. Da er PCen for gammel. Hjemmekontoret duger ikke. Jeg burde hatt kontor i byen. Jeg har for mange forpliktelser. Været passer meg ikke. Nærmiljøet er ikke inspirerende nok. Det er for mange forstyrrelser. Likevel, noen ganger MÅ man komme seg, om ikke veldig langt bort, så kan skje LITT bort. Og denne gangen dro jeg ikke til Frankrike, men til et avstengt oppholdsrom på jobben, to mil unna bostedet. Jeg dro dit i sekstida og kom hjem i titida, og i løpet av ei ukes tid var jeg i gang med noe nytt.

Jeg må bare tilstå at nostalgikeren vekkes i meg når jeg tenker på steder der jeg har hatt intensive skriveprosesser. Det er som om disse stedene representerer knutepunkter i livet, de gir livet mitt et kanskje bedragersk skinn av sammenheng, kontinuitet og mening. «Der skrev jeg på det manuset, og dør på dèt». Hva har disse prosessene egentlig med hverandre å gjøre? Og hva er det som driver meg? Hva er disse intensive langøktene med ord og setninger et uttrykk for? Et ønske om å konstruere sammenhenger? Kanskje er også dette skriveprosessen for meg: en strategi for å opprettholde den livsviktige illusjonen om et meningsfulle skapende arbeid i en tilværelse og virkelighet som for alt jeg vet er meningsløs.

Bok 6: Å skrive opp et stoff. Den fortærende skriveprosessen

Stemningen kom først, en litt sår stemning, en glede som var i ferd med å opphøre. Og bildene som kom til dreide seg om en guttunge, det første jeg ser er at han står på kaia og vinker til bestemoren sin. Hun har vært på besøk en hel sommer, nå skal hun dra tilbake med Hurtigruta. Det er avskjedens melankoli, en sommer som er over, det er også en barndom som er over. Det er en trygghet som forsvinner, en gammel orden som opphører uten at en ny har manifestert seg. Tekstene som dukket opp i fortsettelsen var tilbakeskuende, de formet seg til et portrett over en eldre og vis kvinneskikkelse sett gjennom guttungens blikk. Guttungen var meg. Kvinnen var min bestemor. Hun var til å stole på, hun forstilte seg ikke, hun var ekte, varm og forståelsesfull. Realisme eller ikke, jeg skrev meg gjennom denne rekken av situasjonsbestemte prosadikt, og etterpå følte jeg meg helt tom. Da kom jeg til å tenke på noe en gjesteforeleser hadde sagt til oss forfatterspirer i Bø på 80-tallet: bruker du scener og skildringer fra ditt eget liv i skriveprosessen, så kan du ha brukt dem opp en gang for alle. Det er som om du har tatt livet av dem. Det stemte med følelsene mine. Ingen regel uten unntak heter det. Men det er snart ti år siden jeg skrev dem, og siden da har jeg aldri hatt lyst til å gjøre noe mer utav dette stoffet. Det var en barndoms-/ungdomsopplevelse, og det var en skriveprosess 30 år senere.

Bok 7 og 8: Den todelte skriveprosessen

Jeg setter meg ned, lukker øynene, forsøker å la tankene stilne, senke tempoet. Av og til er hjernen et hylekor: snutter av gamle sangtekster, bilder fra kveldsnyhetene, et glemt punkt på innkjøpslappen, prosjekter, tanker, følelser, bilder, meninger, ei kontinuerlig kvern som blander fortid, nåtid, framtid uopphørlig. Langsomt roes inntryksstrømmen, jeg forsøker å la den være uten å involvere meg, omtrent som om jeg sitter og ser på ei elv. Jeg merker at strømmen vider seg ut, jeg ser på den uten ambisjo-

ner, jeg merker hvordan noe av det klamme personlige grepet kan løsne og gjøre strømmen mer objektiv, mindre heseblesende.

Jeg prøver å være tilstede i denne formen for ro og klarhet som ikke fortrenger, som bare lar ting være som de er. Etterpå tenker jeg: var det noe her som var viktigere enn det andre? En setning, et bilde, en halvt formulert tanke som stakk seg fram på en kraftigere, mer insisterende måte? I uker og måneder er det ikke det. Men så er det det, og jeg noterer disse enkeltbildene og setningene ned i ganske rå form, uten særlige baktanker. Det kan bli to linjer eller trekvart side, det spiller ingen rolle. Jeg lar det ligge og fortsetter neste dag. Noen nye bilder? Jeg skriver ned, uten hast, og uten ambisjoner, med tålmodighet, jeg aksepterer at dette kan ta tid. Det går flere måneder, bunken vokser, det går enda flere måneder, og jeg vender bunken. Hva er dette for noe? Jeg leser og blar, nye ideer føyer seg til, skriveprosessen del 2 er i gang, jeg driver meg og blir drevet videre, en slags styrt intuisjon. Arbeidet veksler på helhet og detalj. Et lengre dikt blir til to kortere. Et enkeltbilde byttes ut med et annet, og diktet som jeg trodde var ferdig blir et helt annet. Er det ferdig nå? Jeg våkner om morgenen og vet at nå må også dèt bildet i dèt diktet forandres, og sistebolken? Hva med den? Relevante og irrelevante spørsmål dukker opp: rekker jeg tidsfristen? Kan jeg ta ut enda et forskudd? Har jeg blitt for nærsynt? Har jeg skrevet meg bort? Det mulige hovedtemaet, – er det fortsatt for uklart? Hva synes konsulenten om de siste forandringene? Og endelig: hvem bryr seg? Er dette viktig? Er dette galskap? All denne tida, så å si innrullert i en skriveprosess. Er det verdt det? Jeg vet ikke. Jeg vet bare at jeg ikke ville vært dette arbeidet foruten.

Jeg er i ferd med å avslutte disse betraktningene da jeg leser et sted noe den amerikanske forfatteren Tom Wolfe skal ha sagt om skriveprosessen. Skriveprosessen er for ham noe av det mest kjedelige han vet om. Rett og slett en kjedelig jobb som må gjøres. Det er nemlig det som skjer etterpå som er hensikten og målet for ham. Oppmerksomheten. Festene. Pengene. Statusen. Rampelyset. Posisjonen i «det gode selskap». Intervjuene. TV-program-

mene. Selv-scenesetnelsen, etableringen av en egen scene i offentligheten der han kan stråle og skinne, og nyte det. Ikke «jeg skriver, altså er jeg til» men «Jeg synes, altså er jeg til». Er det gammelmorantisk svermeri å se på skriveprosessen som et mål i seg selv, med en egen ideell verdi? Kort sagt, Wolfe fikk meg til å tenke meg om.

Er kanskje skriveprosessen for mytologisert? Er skriveprosessen noe vi blåser opp som en unik arbeidssituasjon, fordi vi vil det skal være noe unikt ved forfatteryrket? Det vil si noe litt for unikt?

Er ikke skriveprosessen først og fremst en jobb som alle andre? En jobb med gode dager og kjedelige dager? En ganske vanlig jobb som vi gleder oss over når det går bra og sliter med når vi ikke har flyten? Er vi for flinke til å gjøre skriveprosessen til noe spesielt? Og for lite flinke til å betrakte den som et arbeid som fortjener skikkelig lønn, og fortjent oppmerksomhet?

Eller på den andre siden: bruker vi nå mer enn før skriveprosessen til å lage produkter som markedet vil ha, som vi tror markedet vil ha, eller som forlagene tror at markedet vil ha? Hvordan virker eventuelle taktiske hensyn inn på vårt forhold til skriveprosessen. Er det problematisk eller uproblematisk?

Er den personlige skriveprosessen mer presset og utsatt enn noensinne?

Eller er den like fri og suveren som før. Eller har den kanskje aldri vært så fri og suveren som nå? Og i så fall: hvordan utnytter vi denne friheten?

Ja, hvordan har vi det egentlig med skriveprosessen, hver enkelt av oss?

